

Ermeni İsyanı, Tehcir ve Avdet (Güney Marmara Bölgesi Ermeni Olaylarının Kısa Bir Değerlendirmesi)

Muhsin Sevencan*

Günümüz soykırım iddialarının dünya kamuoyunu ikna eden çalışmalarına tek taraflı bakmak, bilimsel yanı olmayan bir yaklaşımdır.

Tehcir, tek başına altı doldurulacak bir kavramdan ziyade, öncesi ve sonrası olan, eyleme geçilişi, kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiş bir uygulamadır.

Bugün artık “Tehcir, soykırımdır!” diyenlere, devleti böyle bir karar almaya zorlayan nedenleri hatırlatmak zorundayız. Nedenlerini görmezlikten gelseler dahi, avdet (geri dönüş) yasasıyla devletin Ermeni azınlıklara yaptığı yardımları belgeleriyle ortaya koyarak yüz yıllık iftira kampanyasına demokratik yaklaşım, bilimsel çalışma ve hoşgörülle cevap vermeliyiz.

Cevaplarımızın hedefine birlikte yaşadığımız Ermeni komşularımızı değil, milletimizi suçlayan etnik ayrımcıları, ülkemizi

siyasi baskı altına almak isteyen ulusların temsilcilerini ve ülkemizi kargaşaya sürüklenme amacı güden sözde aydınları koymalıyız.

Bu amaçlara bağlı olarak Ermeni meselesini, tehciire götüren sebepleriyle ele alırken Osmanlı Devleti'nin olağanüstü yardımlarını gözler önüne sererek yerli ve yabancı gözlemcilerin kayıt altına aldığı süreci değerlendirmeye gayret ettik.

İstedik ki iddia sahipleri tarafından, Ermeni azınlığın hangi amaçla ayaklanma çıkardığını ve isyan girişiminde bulunduğu görülsün. Savaş halinde bulunan devletin tehcirden başka alacak kararının olmadığı konusunda seçeneksiz kaldığı bilinsin. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir baba şefkatiyle elindeki tüm imkânları geri dönüş uygulamasında Ermeniler için nasıl sarf ettiğini öğrensin. Ve artık tehcir, öncesi ve sonrası yok sayılmak suretiyle medeni dünyanın hafızasında haksız iddialarla şekillendirilmesin.

Avdet (geri dönüş) uygulamasındaki insani davranışların soykırım iddialarını reddedecek olgunluk taşıdığını anlatırken Ermeni meselesine sadece tehcir penceresinden bakmanın kasıtlı bir yaklaşım olduğunu belirtmeye çalıştık.

Tehciri ideolojik emellerine alet edenlere, Osmanlı devletinin gidişlerinde ve gelişlerinde her türlü ayrıntıyı yazılı hale getirdiğini, bütçenin önemli bir bölümünün zorunlu yer değiştirenler için harcadığını, tüm sürecin yerli-yabancı ve patrikhane gözlemcileri tarafından olay mahallinde takip edildiğini, aksayan yönlerle ilgili diledikleri her konuyu en üst makamlara kadar şikâyet edebildiklerini hatırlatalım istedik.

Sorunları ele alırken özellikle geri dönüş uygulamasının maddi ve manevi yardımlarını küçük bir bölgenin penceresinden bakmak suretiyle Osmanlı başkentinin hemen yanı başında Güney Marmara kıyılarında yaşananları belgeleri sadeleştirmek suretiyle sunmaya gayret ettik.

(*) Öğretmen, Araştırmacı-Yazar.

Çalışmanın başlıklarını beş maddede belirlemek suretiyle konumuzu kamuoyunun bilgisine sunarak soykırım iddialarına bütünsel yaklaşımın sağlanmasını hedef edindik.

- 1- Tehcir Öncesi Bölgedeki Ermeni İsyanları
- 2- Tehcir
- 3- Avdet (Geri Dönüş) Ve Ermenilere Yapılan Nakdi Ve Aynı Yardımlar
- 5- Sonuç

1- Tehcir Öncesi Bölgedeki Ermeni İsyanları

Ermeni olaylarına sadece tehcir boyutu üzerinden bakanlara devletin karşılaştığı güvenlik sorunlarını belgeleriyle göstermek şüphesiz konuya derinlik kazandıracaktır. Dünya üzerinde hiçbir devlet, bağımsızlığını tehdit eden örgütsel eylemlere duyarsız kalmamıştır. Mesela tehciri eleştirenler kendisine silah doğrultan bir azınlığa Osmanlı devletin başka hangi formülü uygulayabileceğini hiçbir zaman konuşmamıştır. Bu yüzden hatırı sayılır akademisyenlerin “tehcir ve taktik” diye başlık atarak kuralları belirlenmiş yer değiştirme hareketini şantaj malzemesi haline getirmesi anlaşılır gibi değildir. Tehcir, Ermeniler için bir ölüm fermanı değil, Osmanlı Devleti’nin sağlık ve selameti için alınan önlemdir.

Tehcir konusunda değerlendirme yapan tüm aydınları, tehcir öncesi Ermeni isyanlarını incelemeye davet etmek lüzumlu bir sebeptir. Bu meselenin adı “tehcir ve taktik” değil, “isyan ve tehcir” olmalıdır. İsyanların tarihteki tüm bastırılma şekilleri, tehcir uygulamasından daha hoş değildir.

Bu yüzden ele aldığımız belgelerde görüleceği üzere Ermeniler, tüm güçlerini devletin yıkılması için harcıyor ve bazı ülkelerin desteği ile neredeyse kendilerine ait askeri birliklerini oluşturma hedefine yakla-

şıyorlardı. Bu uğurda kendi ruhani liderlerini öldürecek kadar gözü kararmış Ermeni etnik ayrımcıları, Avrupa’da ve Balkanlar’da yaygınlaşan milliyetçilik akımlarının etkisi altında Anadolu’yu parçalanmış ülkeler birliğine döndürme gayretiyle hareket etmeye başladılar. Ermeni ayrımcılığının bazı örneklerini başlıklar halinde sıraladığımızda, durumun, her iddia sahibi için sözün bittiği yer olarak görüleceği aşikârdır.

A- Ermeni Örgütlenmesi

26 Ağustos 1891 tarihinde Yalova’dan İzmit Jandarma Kumandanlığı’na özel şifreyle çekilen Bekir Sıdkı imzalı telgrafta Ermenilerin isyan hazırlığı içinde olduğu yazılıyordu:

“...Yalova’da iki bin kadar Ermeni askeri, örgüt kurarak bozgunculuk hareketlerine cüret etmişlerdir. Bunlardan bazılarının isimleri de yüksek makamlarınız tarafından bilinmektedir. Usul ve nizamı dairesinde etkili tedbirler alınarak bunların bozgunculuklarına meydan verilmemesi yetkili makamlarınıza bildirilir”.¹

1891 yılında Yalova’da dört köyde 2.000 Ermeni nüfusundan bahsetmek imkânsızdır. Fakat İstanbul’dan kaçan örgüt elemanlarıyla İzmit ve Bursa tarafından gelen eylemciler üç büyük yerleşimin ortasında askeri birlik kurmaya cesaret edecek noktaya gelmişti. İstanbul ve İzmit’te olay çıkaran ihtilal yanlısı eylemciler Yalova bölgesine kaçıyor ve Güney Marmara kıyı yerleşimlerinde teşkilatlanma çalışmaları yapıyorlardı. Bölgedeki saldırı eylemlerinin ardından tekrar başka yerlere geçiyorlar ve izlerini kaybettiriyorlardı.

Olayların başlangıcında devlet, Ermeni halkın sağduyusuna güveniyor, sadece bu tür eylemlere katılanlara bozguncu (müfsit) gözüyle bakıyordu. Sıradan eylemci gibi görülen ihtilal yanlısı Ermeniler, devletin gerekli önlemleri alamaması nedeniyle ırkçı söylem-

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-TMKS-310-20.

lerini tüm Anadolu'da yaymaya başladı. İstihbarat birimlerinin onca raporuna rağmen teşkilatlanma çalışmalarının önü bir türlü alınamadı.

B- Patrik Aşıkyan'ı Öldürme Çabaları

Âşıkyan'ın ruhani lideri olduğu kilisenin mensupları tarafından öldürülmek istenmesi Ermeni isyanlarının geldiği boyutu anlatmaya yetecek gerekçelere sahipken, Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen düşmanca duyguların açığa vurulduğu planlı eylemleri gözler önüne sermektedir.

Âşıkyan, Harutyun Vehabedian'ın ölümü üzerine patrik oldu. Daha önce İzmit Manastırı Baş Rahibi görevini yürüttüğünden İzmit sancağı ve Bursa vilayetindeki Ermeni yerleşimlerini yakından tanıyor, bölgedeki ihtilal hazırlıklarını çok iyi biliyordu. İlk örgütsel isyanlar onun zamanında patlak verdi. 1890 yılında Erzurum'da çıkarılan kanlı isyan Aşıkyan'ın patriklik dönemine rastlamaktadır. Bu isyanda Müslümanlar saldırıya uğradı ve ilk kan dökülen Ermeni eylemlerinden biri olarak tarihe geçti. Erzurum mitinginden cesaret alan Ermeniler, Kumkapı Mitingini, Merzifon ve Kayseri isyanlarını gerçekleştirdi. Patrik Âşıkyan, Ermeni çetelerin isyan isteklerini onaylamadığı gibi kanun dışı eylemlerin son bulması için yoğun çaba sarf etti. Devlete isyan etmeyi reddettiğinden Ermeni militanlarının hedefi haline geldi. Ermeni örgütlerin toplantılarında alınan bir kararla Diyarbakırlı Agop isminde birine Patrik Aşıkyan'ı öldürme görevi verildi. Patrik'e suikast yapma kararı Ermeni İhtilal Örgütleri içinde hararetli tartışmalara sahne oldu. Kumkapı suikastı ile Âşıkyan, Osmanlı Devleti yanlısı olmakla suçlandı.

Suikasta uğrayan Âşıkyan çok korktu. İstanbul Ermeni Patrikliği Türkiye Ruhani Liderlik görevinden istifa kararı aldı. Konuyu, Adalet ve Mezhepler Bakanlığı'na yazılı olarak ilettiler. Aşıkyan'ı bu kararından vazgeçirmek için devletin en üst düzey yetkilileri

harekete geçti. En azından bir müddet dinlenmesi için izne ayrılması karara bağlandı. Âşıkyan, Yalova Termal kaplıcalarına gitmek istedi. İsteği kabul edildi ve masrafları devlet bütçesinden karşılandı.² Eylül 1893 yılında Patrik Âşıkyan Yalova'ya hareket etti.

Atina Ermeni Komitesi olaydan haberdar olunca Yalova'da Aşıkyan'ı öldürme planını yürürlüğe koydu. Çünkü Yalova merkezde daha çok Rum esnaflar vardı ve otel işletmeciliği gibi barınma konaklama onların elindeydi. Bölgeye suikastı düzenleyecek Adapazarı Ermenilerinden birkaç örgüt elemanı gönderildi ve Rumların işletmeciliğini yaptığı bir otele yerleştirildi. İstanbul'dan suikast yapacak kişilere de birkaç yardımcı gönderilmek üzere yola çıkarıldı. Fakat İstanbul'dan gelen örgüt üyeleri üzerlerindeki mektupla birlikte güvenlik güçlerine yakalanınca suikast planı ortaya çıktı.³

Yalova ve çevresinde olağanüstü önlemler alındı. Patrik Âşıkyan'a yapılacak suikastın önüne geçildi.

Sinirleri yıpranan, korku ve endişeye kapılan patrik, istifasından vazgeçmedi.

Şüphesiz bu olay sadece Ermeni ayaklanmaları açısından değil, Yunanistan'ın Ermeni isyanlarını organize etmesi bakımından da çok önemlidir. Zira Yunanistan hiçbir zaman Ermeni halkına hoşgörüle yaklaşmazken tam da bu olaylar sırasında Atina'da Ermeni Komitesi kurularak özellikle Rum unsurların bulunduğu bölge olan Güney Marmara Kıyıları'nda organizeli hareketlere başlandı.

Yunanistan, Amerika, İngiltere, Rusya ve Fransa gibi güçlü ülkelerin Osmanlı coğrafyasında Ermeni kozunu oynadıklarının farkına varmış ve Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için tarihinde hiçbir zaman hoş görmediği ve ülkesinde bir azınlık kitle olmadığı halde Ermeniler adına "Atina Ermeni Komitesi"ni oluşturmuştu. Atina Ermeni

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y-A-HUS, 1311-3.

(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.ZB-12-31.

Komitesi İstanbul ve çevresiyle Güney Marmara sahil yerleşimlerinde meskûn bulunan Rum azınlıkların imkânlarını kullanarak Ermeni ayaklanmalarına öncülük yapma çalışmalarını yürüttü. Patrik Âşıkyan'a Yalova'da suikast düzenleme planının ve bu planın arka cephesinden Atina Ermeni Komitesi'nin çıkmasının başka ne izahı olabilirdi?⁴

Ermeni İhtilal Komiteleri sadece yürüttükleri ayaklanma planına karşı çıkan ruhani liderlerini değil, parasal destek vermeyen Ermeni tüccarlarını da öldürmeye başladı. Eylemlerine fikren ikna ettiklerini ortak yaparken karşı gelenleri de ölümle tehdit ederek sindirme ve korkutma yoluna gittiler.

C- Ermenilerin İşledikleri Cinayetler ve Örgütlere Toplanan Paralar

21 Ocak 1896 tarihinde Ermeni tüccar Karagözyan Dikran Efendi İstanbul Beyoğlu Sementi'nin Ağa Hamamı civarında silahlı saldırıya uğradı. Yanında bulunan arkadaşı Maksutzâdeler'den Sibuh Efendi olay yerinde öldü. Dikran Efendi ağır yaralı olarak hastaneye kaldırıldı. Tüm çabalara rağmen kurtarılamadı. İki gün sonra o da vefat etti.

Olayla ilgili ayrıntılı soruşturma başlatıldı. Yalova ve Orhangazi civarında örgütlenmeye çalışan Taşnakların Ermeni zenginlerden tehdit yoluyla para topladığı ortaya çıktı. Dikran Efendi bozguncu örgütlere para vermeyi reddettiği için hakkında ölüm kararı çıkartılmıştı. İstenilen para 300 liraydı. Saldırganlar yakalandı. Olayın detayları incelendiğinde hayret verici bir sonuca ulaşıldı.⁵

Bu saldırı, Yalova ve çevresinin bozguncu örgütünün varlığını ortaya çıkarıyordu.⁶

24 Ocak 1896 tarihinde Polis Bakanlığı'nın olay hakkındaki 365 numaralı raporu sadrazamlığa sunuldu. Polis Bakanlığı'nın yaptığı değerlendirmenin özeti şöyledir:

"Bahsi geçen katiller Yalova ve çevresindeki Ermeni köylerde kurulan isyancı

örgüt elemanlarından oluşmaktadır. Bunlar İstanbul ve Yalova çevresinde zengin Ermeni işadamlarından zorla para istemektedirler. Bu paralarla örgüte silah ve mühimmat sağlayıp ayaklanma hazırlıkları yapılmaktadır. Vermeyenleri dövmekte, yaralamakta hatta öldürmektedirler. Bunların liderleri ise Ortaköy'de⁷ oturan İpekçi Jangözyan Haçik'tir. Bölgedeki en büyük lider olan "Haçik" İstanbul örgütüyle doğrudan irtibatlıdır. Benli (Şahinyurdu), Karsak, Büyük Yeniköy, Sölöz, Gürle, Ortaköy, Çengiler (Sugören), Laledere, Çukurbel (Çukurköy), Kılınc köylerindeki teşkilatlar kendisine bağlıdır. Her köyde 10 kişilik bir örgüt, bu örgütün başında da bir onbaşı bulunmaktadır. Bunların elebaşları sessizce tutuklanmış olup polise teslimi hakkında yüce sadrazamlık makamından vilayete emir vermeniz beklenmektedir. Bu konudaki sözlü ve yazılı buyruk ilgili kişi için emirdir".⁸

Güvenlik güçleri incelemeleri olay mahalline yöneltti. Fakat olay mahallinin Ermeni köylüleri ifade vermeye yanaşmadı. Soruşturma neticesinde devletin müfsitler olarak isimlendirdiği ayrılıkçılar, Yalova ve çevre köyleri halkını tehditle sindirmişler, karşı gelenlere örgüt kararlarına bağlı olarak cezalar vermişlerdi. Olayın neticesinde Meclis-i Mahsusa'nın⁹ özel gündemle toplanmasına karar verildi. Güvenlik güçlerinin özenli davranışlar sergilemesi yönünde görüşler ön plana çıktı. Tüm köylülere çete mensubu gözüyle bakılmasının yanlış olacağı, asıl suçluların takip edilmesinin ülkenin içinde bulunduğu duruma daha uygun bulunacağı kararına varıldı. Hatta tehdit neticesinde para yardımında bulunanlarla gönüllü olarak destek verenlerin ayırt edilmesi istendi.¹⁰

(4) SEVENCAN Muhsin, Belgelerle Yalova ve Çevresinde Ermeni Terörü, Yalova, 2008, s. 23.

(5) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 627/6, S:2.

(6) SEVENCAN Muhsin, Belgelerle Yalova ve Çevresinde Ermeni Terörü, Yalova, 2008, s. 28-29.

(7) Ortaköy, Bursa ilinin Orhangazi ilçesine bağlı Yalova sınırındaki köyün adıdır.

(8) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK. ASK.627/6, S:6.

(9) Meclis-i Mahsus, 30 üyeden oluşan özel bir kuruldur. II. Abdülhamit'in 30 Eylül 1876 tarihli emriyle kurulmuştur.

(10) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.ASK., 627/6.

İstanbul dışında örgütlenmeler devam ederken kilise, Ermeni yanlısı basın kuruluşları ve Ermeni azınlık okulları özel imtiyazlar kazanmak için yoğun bir çalışma ortamına girdiler. Kilise, bozguncu örgütlerin (Ermeni ihtilalcilerinin) karargâhına dönüştü. Ermeni yerleşimlerde özel eğitim kurumları açılarak Ermeni etnik milliyetçiliği yaygınlaştırıldı. Peyami Sabah, Serbestî, Alemdar, Bosfor, Entanet gazeteleriyle aynı nitelikte olan bütün Rumca ve Ermenice basın organları Ermeni isyanlarını ve bölücü fikirlerin Anadolu'nun her bir köşesine yayılmasını sağlayacak yayınlar yaptı.¹¹

Ermeniler tarafından bu eylemler yürütülürken devlet, büyük bir hoşgörülle Ermeni tebaasını kırmadan sosyal haklarını iyileştirme yoluna gitti. Devletin Ermeni azınlığına verdiği her imtiyaz, ileride büyük bir başkaldırının zemini hazırlamakta ve bitmez tükenmek bilmeyen isteklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bir de Ermenilerin ayrılıkçı çabalarına Yunan kışkırtmasıyla destek gelince işler çığırından çıktı. Bir bakıma Yunan idealleri Ermeni hayallerine alt yapı oluşturuyor, Osmanlı Devleti'ni her alanda birlikte zayıflatmaya çalışıyorlardı.

Devlet, Ermeni azınlıkları hain olarak nitelemekten kaçınıp sadece terör eylemlerini takibe almaya çalışırken, iç isyanı gerçekleştirecek zeminin oluştuğunu anlamada geç kalmıştı. Hâlbuki süreç içinde Ermenilerin karışıklıkları olaylar yakından takip ediliyor, istihbarat bilgileri tek elden merkezde toplanıyor, suçlular belirleniyor fakat örgütlenmeyi durduracak kesin önlemler alınamıyordu.

D- Güney Marmara Kıyılarında Ermeni Olayları

Osmanlı Arşiv kayıtlarında Güney Marmara Kıyıları Ermeni olayları hakkında onlarca doküman bulunmaktadır. Bu olaylara kronolojik olarak baktığımızda isyanın hazırlıklarının hangi boyuta ulaştığını ve tehcir kararı veren devletin içine düştüğü konumu

anlamakta hiç de zorluk çekmeyiz. Bölgedeki Ermeni eylemlerinden bazıları:

1- Yalova'dan Termal'e gitmekte olan hamamların işletmecisi Baranzo'nun eşi, yabancı bir diplomatın kız kardeşiyle yakınındaki birkaç kişi Ermeni çeteciler tarafından kaçırıldı. 8 Haziran 1896 tarihinde gerçekleşen bu olayın amacı uluslararası alanda Ermeni olaylarının büyüklüğünü ve isyancı örgütlerin gücünü göstermek, bir bakıma da devletin Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini sıkıntıya sokmaktı. Sultan II. Abdülhamit bu olayla bizzat yakından ilgilenmiş, esirleri kurtarmış ve çete elemanlarını cezalandırmıştı.¹²

2- İzmit Kolağası Ragıp Bey, 25 Temmuz 1897 tarihinde bir rapor düzenleyerek Orhangazi-Yalova arasındaki Ermeni köylerinde oluşturulan çetelerin olay çıkardığını ve güvenlik güçlerinin takipte olduğunu üst makamlara bildirdi.¹³

3- İzmit Seraskeri 16 Mart 1903 tarihinde Ticaret ve Nafia Bakanlığı'na bir rapor yazarak Tavşanlı İstasyon Memuru Rupen Efendi'nin Yalova ve Orhangazi civarındaki Ermeni Terör Örgütü'ne mensup kişilerin İstanbul'a geçişlerinde kanunsuz davrandığını rapor etti. Kaçakların ve olaylara karışan eylemcilerin rahatça İstanbul'a geçebildiğini belirterek Rupen Efendi'nin görevden alınmasını teklif etti.¹⁴

4- 01 Ağustos 1906 tarihinde Ermeni terör olaylarının artması sebebiyle bir tezkire yayınladı. Buna göre Çatalca, Yalova, Şile, Kandıra, Karamürsel, Silivri ve Büyük Çekmece'den başkent İstanbul'a gelecek Ermenilerin mahalli yönetimlerden izin belgesi alması ve geliş-gidiş sebeplerini belirtmesi kararlaştırıldı. Ayrıca kaç günlüğüne İstanbul'a geleceklerini polis müdüriyetlerine başvurarak belirtmeleri isteniyordu.¹⁵

(11) SEVENCAN Muhsin, Yalova ve Çevresinde Belgelerle Ermeni Terörü 1891-1922, Yalova, 2008, s. 23-25.

(12) Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi, C.2, Ankara, 1896, s. 237-239.

(13) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, YPRK ASK., 129-80.

(14) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ZB, 362/2.

(15) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ZB, 71-82.

5- İzmit Ortaköy muallimlerinden Mihran ve Ohannes adlı kişiler Ermeni köylerde yardım sandığı kurarak açıkça Ermenistan için para toplamaya başladı. 15 Haziran 1908 tarihinde İzmit Mutasarrıflığına gönderilen yazıda bu durumun incelenmesi ve sebepleriyle birlikte cevap verilmesi istendi.¹⁶

6- Kudüs Mar Yakup Kilisesi adına Yalova Millet Çiftliği'nin usulsüz yollarla tapulandığı ve üçüncü kişilere kiraya verdikleri tespit edildi. 09 Ocak 1917 tarihinde Arazi Dağıtım Komisyon Müfettişi, İstanbul Mahmut Paşa mahkemesi'nden alınan sahte evraklarla Yalova Millet Çiftliği'nin Kudüs Mar Yakup Kilisesi tarafından kanunsuz olarak kullanıldığı ve arazinin hazineye devrinin gerektiği hakkındaki raporunu Maliye Bakanlığı'na sundu.¹⁷

7- İçişleri Bakanlığı Haber Toplama Müdürü İsmail Bey 23 Mart 1914 tarihinde Yalova ve çevresinde yaşayan Ermenilerin siyasal, sosyal ve örgütsel hareketlerini anlatan bir rapor düzenledi. İlgili raporun bazı bölümleri şöyledir:

Pazarköy Kazası¹⁸

Pazarköy Kazası, Gemlik, Yalova, Karamürsel, Yenişehir kazaları ve İznik nahiyesiyle sınır olup zeytin ve koza ürünlerinin çokluğu sebebiyle mülkiyece üçüncü sınıf kaza sayılmasına rağmen maliyece birinci sınıf kazalar arasındadır.

Genel nüfusun üçte birini Ermeni milleti teşkil eder. Diğer nüfus miktarını oluşturan Müslümanlar yirmi beş köyde sakin ve dağınık, Ermeniler ise yalnız yedi köyde topludurlar. Ermeni köylerinin üçü Gemlik, Bursa, Yenişehir cihetlerinde; dördü de, Yalova, Karamürsel, İznik cihetlerindeki hâkim mevkilerde, eşkiya ayaklanmasına oldukça uygun dağ, tepe ve eteklerinde kuruludur. Bilhassa, Yalova ve Karamürsel cihetindeki üç köy, bir birine birer çeyrek, yirmişer dakika mesafede bulunmaları ve büyüklükleri sebebiyle kazada korkunç bir görünüm arz etmektedirler.

Her biri bir kasaba büyüklüğünde olan bu Ermeni köylerinin birçok ilköğretim, orta ve hatta lise derecesinde okulları, ayrıca da “ana” okulları, belediye ve eczaneleri, kimi Tıp Fakültesi'nde kimi de Beyrut Fransız Tıp Fakültesi'nde eğitim görmüş doktorları, eczacıları, kulüpleri, velhâsıl mükemmel teşkilâtları vardır. Buna karşılık İslâm köylerinde hiçbir hayrı olmayan ilkokullarda hala eski “elifba” okutulmaktadır. İşte bu kadar teşkilâta sahip bulunan Ermeniler koca bir kazayı âdeta egemenlikleri altında bulunduyorlar.

Ermeni nüfus gittikçe artıyor. İslâm nüfusu ise azalıyor. Sebebi, bilgisizlik, sahipsizlik... İslâm köyleri mahvoluyor ve perişan oluyor. Ermenilerin eline geçiyor.

Bugün İslâm köyleri var ki, üzerlerinde bir kartal gibi duran Ermeni köylerinin saldırı yapacakları korkusuyla geceleri köyleri etrafında pusular düzenlemek zorunluluğunda... Zira daha önce Türk köylerine saldırılar olmuştu. Sölöz Müslim köy halkını, Sölöz gayri Müslim Ermenilerinin hücum ve saldırılarından kurtaran Yenişehir sınırlarında bulunan göçmen köylerinin imdatlarına koşmasına, yardım ve gayreti olduğuna bütün İslamlar şahittir. Fakat üzüntü vericidir ki, göçmenler dahi çok sene bu köylerde barınmıyor. Bunun da sebebi bir dağ üzerine götürülüp bırakılmalarıdır. Bu göçmenler neden böyle dağlık, Rum ve Ermeni köylerinden daha yüksek mevkilere yerleştirilmişti? Çoğunluğu Müslümanlar oluştursun, egemen mevkiler İslâm'ın güç ve kontrolünde bulunsun ve bu suretle gelecekte meydana gelmesinde şüphe olmayan siyasî entrikalar sonuçsuz kalsın diye değil mi?

...

Bu yerler sahipsizdir. Kendimizi aldatmayalım. Çünkü yarın çok yorulacağız fakat bunca gayretimiz sonuçsuz kalacaktır.

(16) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ZB, 436/46.

(17) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-74-66-21-13.

(18) Pazarköy, Bursa iline bağlı, Yalova'ya sınır olan Orhangazi ilçesinin eski adıdır.

Yukarıda İslâmların sönmekte olmasından, manevi kuvvetlerinin hiçliğinden bahsedilmişti. Birçok rüşvetçi, aciz, cahil, ilgisiz memurlara -hatta geçmiş hükümet aşığı memurlara- ve yalnız kişisel menfaatlerini düşünür ve bunu da Ermenilerle, -el altından komitecilik dahi eden Ermeni dönemleriyle- işbirliğinde arar “eşraf!”a sahip bahtı kara bir kazanın rehbersiz İslâm’ından ne beklebilir? Bu durumlara düşen Müslümanlar, mevkilerini korumaya muktedir olabilir mi? Bu zavallılar şaşırmış, bunamıştır. Rehber muhtaçtır. Eşraftan hayır yoktur. Rehberlik vazifesini memurlar, öğretmenler yapacak. Kazanın güvenliğini sağlama, insan haklarını korumaya görevli, otuz küsur eski jandarmadan oluşan birliğin askerlerinden bazıları yerli halktan bulunmak hasebiyle vatandaşla yüz-göz olmuştur. Bir kısmı da suç işlemeye meyletmiş... Buna karşılık asker ve suçlu bine yakın kaçak, mükemmel komite teşkilâtı... Jandarma takımından yazı yazabilecek bazen bir nefer bulunmaz. Kardeşilik haddinden fazla... Zavallı takım subayı adeta özel kalem müdürlüğü yaparmış gibi işten başını kaldırmaya vakit bulamıyor. Düzenleme ve dosyalama gereği olacak birçok genelgeler -şu kadar vakit zarfında cevabı verilecek- kaydıyla uzun uzun dalga geçmek. Ulaşım aracı namına ise bir şey yok. Üç ayda bir subay değişiyor. Zaten en faal subay bu kadar sorumluluk, bu kadar yükün altında daha fazla dayanamıyor veya çekilmenin yolunu aramağa veyahut her işi gelişi güzel yapmağa başlıyor.

Buralarda asker dahi bulunmuyor.

Pazarköy’ündeki durum, Yalova, Karamürsel, İzmit, Yenişehir, İnegöl’de de aynıdır. Buraları İzmit civarıyla da bağlantılıdır. Ermeni katiller ve asker kaçakları İzmit civarından Karadeniz yoluyla Rusya’ya, Bulgaristan’a gitmekte ve aynı yolla da geri dönmektedirler.

Eğer, şu sırada Ermeni komitelerinin dahi eylem içinde bulunduğunu ve ortada bir şeyler döndürülmekte olduğunu düşünür ve

fikir yürütecek olur isek, bu bölgeye fazla ve özel bir önem ve nazarla bakmak ve ona göre alınacak tedbirleri ve olması gereken hazırlıkları tamamlamak gerekir.

Bendenize göre, öncelikle Pazarköy’ünden başlamak şartıyla arzu edilen önlem bu civardaki devlet görevlilerinin bir kısmının değişmesine ve yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

...

Genel olarak denebilir ki, bahsi geçen bölgedeki sorumlu memurlar ve İzmit merkezi yönetimleri dahi bugün döndürülen dolaplardan, komitenin şu anki gizli faaliyetlerinden haberdar değildirler. Bundan dolayı komite kolaylıkla çorabını örmekte, teşkilatlanmasını tamamlamaktadır. Zira her yerde hükümetçe aynı eylemler takip edilerek kayıt altına alınmamaktadır.

Takip etme ve olayları tutanak haline getirme yalnız olay çıkan yerlerde yapılmakta, sadece jandarma müfrezelerinin öteye beriye koşturmasından ibaret kalmaktadır. Hâlbuki zabıta memurlarından maksat yalnız jandarma olmayıp, mülkiyesi, adliyesi, polisi dahi olayları takip ve kovuşturmaya görevlidir. Sürekli takip ve olayları kayıt altına alma tüm devlet memurlarının görevlerindedir. Şimdiye kadar bu noktalara önem verildiğine dair bir işaret ve çalışma görülemediği. Zira bu bölgede her şey, âdeta açık-saçık yapılmaktadır. İddia olunabilir ki, bazı devlet daireleri ve memurlar tarafından bu işlere önem vermek şöyle dursun ihtimal bile verilmiyor. Bendeniz ise ısrar ediyorum; başkentimize yakın ve her türlü entrikaya müsait bulunan bu bölgeye artık ciddiyetle önem verilmelidir. Artık her şeyin olunabilirliğine ihtimal verilecek zaman gerekli şartlarıyla ortaya çıkmıştır. Ermeniler fevkalâde uygun ortamlara, çok geniş imkân ve araçlara sahiptirler. Bundan Pazarköy’ünde işlenecek bir cinayetin katili olan bir Ermeni, yarın İzmit, öbür gün de Karadeniz yolunda -Odesa, Varna- istikametini

tutmakta hiçbir zorluk çekmiyor. Aynı durum İstanbul yolu üzerinde de gerçekleşmektedir.

Raporumun özetine gelince; Ermeni komitelerinin geldikleri son nokta, silah ve yasaklanmış teçhizat kaçakçılığının artması ve yayılması... Şimdiden âdeta, her kazada, her yerde siyasî çeteler faaliyetlerine başlamışçasına, büyük bir ciddiyet ve çalışmalarla detaylı araştırma yapılması, rapor tutma ve olayları takip etme zamanının geldiği, bu bölgeye farklı gözle bakılarak ona göre durum alınması, oralara layık olmayan devlet görevlilerinin değiştirilmesiyle yerlerine faal, hemfikir devlet memurları atanması ve gönderilmesi lüzumu hakkında ilgililerin dikkatlerinin çekilmesi gibi sebeplerin tamamlanması hususlarının emir buyrulması istihdamından ibaret bulunmakla gereğinin yapılması yüce iradelerinize bağlıdır efendim.¹⁹

8- Orhangazi kazasında Ermeni çeteciler olay çıkardı. Görgü şahidi olan Ermeniler baskı ve tehdit yüzünden mahkemede ifadelerini geri çektiler. 16 Temmuz 1914 tarihinde Bursa Valisi bir telgrafla durumu İçişleri Bakanlığı'na ilettiler.²⁰

9- Bursa'nın Orhangazi kazasına bağlı köylerin Ermeni çeteleri Yalova ve İzmit civarındaki Müslüman köylere silahlı baskın düzenledi. 29 Ağustos 1915 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Bursa Valiliği'ne konunun araştırılması için şifre telgraf çekildi.²¹

Sayıdığımız bu olaylar yüzlercesinden seçilmiş birer örnektir. Devletin iç güvenliği sağlamada zaafa uğratıldığı aşikâr olduğu gibi bu işin başrollerinde de Ermeni komitacıların olduğu sayısız belgede kayıtlıdır.

Ermeni komitacıların Osmanlı devletine karşı yapacakları ayaklanmanın her türlü şartını hazırladığını görüyoruz. Türk köylerini basıyorlar, jandarmaya pusu kurup askerleri şehit ediyorlar, büyük kentlerde yürüyüş ve mitingler düzenliyorlar, tehdit ve baskı yoluyla para toplayıp Ermeni halkını isyanın bir parçası haline getiriyorlardı. Olayları o kadar

ileri safhaya getirdiler ki, Ermeni tüccarları tehdit ve şantaj yoluyla haraca bağladılar. Karşı gelenleri ölümle tehdit ettiler hatta bazılarına suikast düzenlediler. Ruhani liderlerini Ermeni isyanına destek vermediği için öldürmeye yeltendiler. Silahlı birlikler kurdular. Gizli cephanelikler oluşturdular. Osmanlı jandarmasının kıyafetlerini giyerek Ermeni yerleşimlere saldırdılar. Etnik Ermeni ayrımcılığını yayabilmek için kilise ve Ermeni okullarında yasaklanmış yayınları okuttular. Ermeni isyanını destekleyen bazı gazeteleri köylere kadar ulaştırarak propaganda yürüttüler. Tüm bu eylemleri gerçekleştirmede Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan ülkelerle işbirliği yapmaktan geri durmadılar.

Ermeniler bu hazırlıkları yapıp eylemlerini sürdürürken Osmanlı Devleti Balkanlar'da savaş halindeydi. Tam da bu yıllarda I. Dünya Savaşı patlak verdi. Birçok cephede savaş halinde olan bir devletin iç isyanları önlemede birtakım önlemler alması kaçınılmazdı.

Devlet, başlangıçta Ermeni halka şefkatini esirgemedi. Eylemleri yürütenlere "müfritler" tanımlaması yaparak güvenlik önlemleri almaya çalıştı. Ermenilere sadık tebaa gözüyle baktığından sergilenen ihtilal eylemlerini kabullenmede zorluk çekti. Tehcir kararını verene kadar da tüm mücadelesini Ermeni ayaklanmasını yönlendiren örgütlere karşı yürüttü. Fakat gelinen nokta çıkmaz bir sokağa dönüşünce devlet, isyan eden azınlık halindeki vatandaşlarına savaş açmak yerine tehcir (yer değiştirme) gibi insani uygulamalar içeren önlem aldı. Tehcir, başıbozuk bir yöntem değil, kuralları ve disiplini olan bir uygulamaydı. Cephede dış düşmanlara karşı savaşan ordunun iç savaş tehdidini önlemek için vatanın bekası uğruna uygulamaya sokulan bir yöntemdi. Her ne kadar uygulamanın aksayan yönleri varsa da tarih önünde savunulacak medeni kurallar içeren yönleri de

(19) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.KMS, 19-2/3.

(20) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.EUM.EMN, 87/21-3.

(21) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR, NR 55/296.

mevcuttu. Tehcir kararını Osmanlı devleti vermedi. Ermeniler giriştikleri eylem, isyan ve ihtilal hareketleriyle Osmanlı devletini tehcir (yer değiştirme) uygulamasına mecbur etti.

2- Tehcir

Tehcir, Osmanlı İmparatorluğunun ülke güvenliği için almış olduğu bir kararken, Ermeniler tarafından dünya siyasetinin çıkarlarına alet edilmiş ve günümüzde bir takım ülkelerin seçim malzemesi olmuştur.

Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmını ilgilendiren yer değiştirme uygulamasında Ermeniler açısından olumsuz sayılabilecek bir takım uygulama ve davranışlar sergilenmiştir. Bu açıdan tehcir uygulamasının aksayan yönleri yoktur iddiasında bulunmak doğru değildir. Bazı bölgelerde bireysel ve kitlesel tepkiler ortaya çıkmış ve uygulama yönergelerinin dışında hareketler sergilenmiştir. Lakin devletin onca önlemine rağmen halkın Ermenilere düşman olmasının bazı sebepleri de mevcuttur. Ermeni çeteciler tehcir öncesi Müslüman yerleşimlere saldırarak birçok masum halkın canına kıyarken güvenlik güçlerine pusu kuruyor ve askerleri şehit ediyordu. Bu yüzden Müslüman halkla Ermeniler arasında düşmanlık duyguları had safhaya ulaştı. Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak isteyen ihtilalci Ermeni örgütlerinin yüzyıllarca komşuluk yapan bu iki tebaayı birbirine düşman yapması konuyla ilgili tartışmaların içinde değerlendirilmesi gereken farklı sosyolojik bir olgudur. Bireysel tepkiler ve hatalar kanunla belirlenmiş tehcir uygulamasını farklı zeminlere çekmeye yeterli bir neden olamaz.

Bu yüzden istenmeyen olaylar yaşanmış, yine de devlet, azınlık topluluklarına ayırım yapmadan imparatorluk kültürünün sahip olduğu erdemler çerçevesinde her türlü önlemi almıştır.

Anadolu dışına sevkleri esnasında Ermeni kabilelere saldırmayı bir tarafa bırakın, böyle bir eyleme cesaret edenlerin cezalandırılmasını, memur ise görevlerinden atılmasını, buna rağmen bir saldırı gerçekleşmiş ise bundan vali ve mutasarrıfların sorumlu tutulduğunu tüm sancak ve vilayet merkezlerine yazılı olarak bildiren İçişleri Bakanlığı talimatı şöyledir:

“Bâbı Âlî İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü (Şifre)

Hüdâvendigâr, Ankara, Konya, İzmit, Adana, Maraş, Urfa, Halep, Zor, Sivas, Kütahya, Karesi, Niğde, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Karahisarı Sahib, Erzurum, Kayseri’ye...

Ermenilerin buldukları mahallerden çıkarılmalarıyla tayin olunan bölgelere sevklerinden hükümetçe beklenen gaye, bu unsurun hükümet aleyhine teşebbüslerde ve faaliyetlerde bulunamamalarını... Ve bir Ermenistan Hükümeti kurmak hakkındaki milli emellerini takip edemeyecek bir hale getirilmelerini temin esasına bağlı olup; masum halk ve kişilerin imhası olmadığı için sevkîyat esnasında kabilelerin hayatlarının korunmalarına ve göçmenlere ait ödeneklerden harcamaya yapılmak suretiyle yeme, içme ve beslenmeleriyle ilgili her türlü önlemin alınması... Ve noksansız yerine getirilmesi ve yerlerinden çıkarılıp sevk edilmesi kararlaştırılanların dışında kalan Ermenilerin buldukları yerlerden çıkarılmaması ve önceki talimatlar gereği asker aileleriyle ihtiyaç nispetinde sanatkâr ve Protestan ve Katolik Ermenilerin sevk olunmaması hükümetçe kesin surette lüzumlu görülen bir durumdur.

Kabilelere saldırmaya ve bilhassa gasp, hayvani hislerine mağlup olarak gasp ve ırza tecavüze cesaret edenlerle bunlara önyak olan memurlara... Ve jandarmalar hakkında ihmalde bulunmamak kaydıyla derhal kanuni takibata yönelerek şiddetle cezalandırılmaları ve memurdan bu durumdaki kişilerin hemen işlerine son verilmesiyle askeri mahkemelelere teslimi ve isimlerinin bildirilmesi ve buna

benzer olayların tekrarlanmasından vilâyet/livanın sorumlu tutulacağı beyan olunur. 29 Ağustos 1915, Bakan".²²

Osmanlı Devleti'ni tehcir kararında suçlayanların, uygulamanın tamamına ve muhatap olan azınlığın sevk öncesi ve sonrası neler yaptıklarına, hangi emir ve talimatlarla yer değiştirme işleminin başlatıldığına bütünsel olarak bakmaları gerekmektedir.

Ve dünya insanlık tarihinde kendisine karşı ayaklanan hangi azınlık Osmanlı devletinin şeffaf ve şefkatli uygulamasını yapabilmiştir, incelemek lazımdır.

Tehcir esnasında alınan önlemler, sevk edilenlerin mallarının kayıt altına alınması, gidecekleri yerlere kadar ihtiyaçlarının karşılanması, geri dönüşlerinde devletten yolluk harcırahı almaları yönergeyle belirlenmişti. Ayrıldıkları yerlere dönenlere tohumluk zahire verilmesi, kayıt altına alınan mallarının iadesi ve Ziraat Bankası'ndan her ailenin 50 lira para yardımı almasının soykırım (jenosis) kavramıyla nasıl ilişkilendirildiğini mesele hakkında görüş serdeden aydınlara sormak gerekir!

Devlet, soykırım yapacağı bir halkın geride bıraktığı mallarını niye kayıt altına al-sın?

Gidecekleri yere kadar tüm masrafları niye karşılasın?

Geri dönüşlerinde masraflarını karşı-larken bir de ne diye yolluk harcırahı versin?

Tutulan defterlerdeki tüm mal varlıklarını iade ederken bir yıl sonra ekilip dikilecek zahirenin tohumluğunu hane başına ne diye dağıtsın?

Ve kefil göstermek suretiyle geri dönüş yapan her aileye ne sebeple Ziraat Bankası'ndan 50 lira kredi kullandırsın?

Ele alınan tüm sebeplerden tek bir tanesinin bile soykırım kelimesiyle bağdaşır

yanı yoktur. Üstelik yıllardır izini sürmeme rağmen Ziraat Bankası'ndan 50 lira kredi alan Ermeni hanelerin bu paraları geri ödediğine dair hiçbir iz ve işarete rastlanılmamıştır.

Devlet bir yıllık bütçesini Ermenilere harcarken, soykırım planını değil, bağımsızlığını ve bekasını düşünmüştür. Yazdığımız sebeplere bağlı olarak 100 yıl önce yaşanan tehcir olayının müsebbibi Ermeni ırkçıları ve ayrımcıları, iki toplumu nasıl birbirine düşür-düyse hala düşmanlığın devam etmesi için soykırım iddiasına devam etmektedir.

Ermeni isyancıların kendi tebaalarına yönelik azınlık haklarını aramaktan ziyade Osmanlı devletini yıkmaya çalıştıklarına dair Mehmet Münir Bey'in tuttuğu rapor, konumuz açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Rapordan alınan bazı bölümler şöyledir:

...

Merkezleri Avrupa'nın meşhur şehirlerinde bulunan ve her suretle yardıma mazhar olan komiteler ile bunlara mensup Ermenilerin, Yüce Hükümetin dünya savaşına girmesinden evvel ve sonra haklarındaki güven ve samimiyetten faydalanarak bir taraftan gizli gizli memleketi patlamaya hazır bir bomba ve cephanelik deposu haline getirmeleri... Ve diğer taraftan düşman devletler ile birlikte hareket etme ve ortak çalışmalar yaparak gerek ülke içinde gerek ülke dışında bulunanların kaçak veya gönüllü olarak başlarında seçilerek gönderilmiş mütefekkirleri bulunduğu halde düşman ordularına giderek fiili olarak düşman birliklerine katılımı... Ve buna muvaffak olamayanların bunlar hesabına casusluk yapmaları ve memleketin bir başından diğer başına ihtilal düzenine geçme hazırlığında bulunmaları ki harp sahnesinden pek uzak olan ve asla ümit edilmeyen mahallerde yakalanan ve ele geçirilen bomba ve silah yığınları ile sabittir.

...

(22) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR, 55/292

Ve vicdan sahibi her insanı cinayet sahibi kişilere karşı bütün ruhuyla lanete mecbur edecek olan öldürmenin her çeşidi, mezalim, soykırım suçları Osmanlı Hükümeti'nin tamamen güvenliğini yok etme... Ve sözü edilen bölge halkının nefret ve düşmanlık duygularını doğurmuş olduğundan bir taraftan memleketin güvenlik ve asayişini korumak... Ve diğer yönüyle Müslüman halk tarafından haklı olarak karşılık verilmesi keyfiyeti göz önüne alınarak böyle bir halin yaşanmasına meydan vermemek maksadıyla bazı mahallerde bulunan Ermenilerin dışarı çıkarılması ve kontrollü bölgelerde iskân edilmeleri kararlaştırılmıştı.²³

Zaruret sebebiyle bu suretle yapılan tehcir işlemlerinin yalnız vatana karşı kötü niyet sergileyenlere uygulanması yoluna gidilmeyerek savaş bölgelerindeki Ermenilerin tamamının uzaklaştırılmaları ilk anda eleştirilere konu olabilir.

Fakat Ermenilerin milli gayelere dayandırdıkları maksatlı düşünceleri uğurunda tamamıyla bağlantılı olarak hareket etmeleri... Ve şu bozgunculuk hareketlerinin ortaya çıkacağı bittabi bilgileri dâhilinde olan Ermenilerden hiç kimsenin günahı olmayanları tehcirden kurtarmak için hükümete herhangi haber ve bilgi vermemesi...

Ve savaşın pek seri bir surette yayılmakta olan safhaları arasında geniş çaplı derin incelemelerde bulunmanın imkânsızlığı... Ve bu kabil olsa bile bir kasabada sakin Ermenilerin hangilerinin hakikaten komitelere mensup ve aynı ayaklanma fikirlerinin yolunda olup olmadığının... Ve fırsat karşısında hükümete karşı hareket etmeyeceğinin belirlenmesinin mümkün olmadığı,²⁴ bu hususta yapılacak küçük bir kusurun orduyu önden ve arkadan ateşe maruz bırakabileceği göz önüne alınırsa tehcir işlemlerinin en kısa yoldan uygulamaya konulmasındaki zorunluluğunda şüphe kalmaz. Yer değiştirme kanununun yürürlüğünde bazı mahallerde kasıt olmaksızın veya bilmezlikten dolayı güzel

uygulamalar yapılamadığı samimi ve tarafsız şekilde yapılmış inceleme sonucunda üzüntü vericidir ki anlaşılmış olduğundan o anki hükümet sözü edilen kusurlu işlemlerden dolayı zarar görenlerin ihtiyaçlarını gidermeyle... Mesken ve yurtlarına dönmeleri sebeplerinin yerine getirilmesinde mükemmel cömertlik örneği sergilemiş ve tam bir samimiyetle teşebbüs eylediği... Ve şimdiye değin binlerce Ermeni'nin meskenlerine ve eski yurtlarına yerleştirildikleri gibi tehcir esnasında takip edilen maksatlara aykırı olarak hareket eden şahısların en şiddetli şekilde cezaya uğratılmaları hususunda her ne yapılmak mümkün

(23) Yalova ve civarında yaşanan olaylar da aynı benzerlik içermektedir. 13 Ocak 1915 tarihli Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Bursa vilayetine gönderilen bir yazı konuya örnektir.

Bursa Vilayeti'ne

Yalova kazasının Kapanca mevkiindeki kahvede yirmi otuz kadar yolcu ve amele oturmakta iken gece eşkıya saldırısına maruz kaldıklarından bahisle, korunma istekleri, askeri makamlara müteahhitlik hizmeti yapan Abdülkadir Oğlu Ali ve Alexandır Katın imzaları ile verilen dilekçede belirtilmiştir. Bunun üzerine gerekli inceleme ve takip etme işlerini yürütme İzmit Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Geçenlerde bir takım eşkıyanın Yalova'ya bir buçuk saat mesafede bulunan ismi geçen yere gelerek saldırıya uğrayan kişilerin dört bin iki yüz kuruş nakit parasıyla bir takım eşyasını alıp gasp ettikleri ve kaçtukları anlaşılmıştır. Ertesi gün hükümet dairesine ihbar edilmesiyse derhal araştırmaya geçilerek gaspçıların üç senedir vilayete bağlı Orhangazi ve Yenişehir kazalarıyla İznik havalisinde eşkıyalıklarıyla tanınmış kişiler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar Marmaracıklar demekle bilinen, Bulgaristan'a kaçan ve gönüllü sıfatıyla savaşa katılıp sonra da dönüş yapan kanun kaçaklarıdır. Elde edilmiş fotoğraflarından Bulgar asker elbisesi giymiş oldukları anlaşılan Orhangazi'nin Sölöz köyü ileri gelenleriyle, Marmaracık köyünden İstapan ve yine Sölöz köyünden Sarı Yarves arkadaşları, Çengiler (Sugören) köyünden Gazlı Oğlu Agop ve Ortaköy'lü Destereci Mardin ve Gacıklı İshak Oğlu Mahmut ve ismi meçhul diğer bir Ermeni'den ibaretler. Bu eşkıyaların Orhangazi kazasına doğru kaçtukları belirlenmiştir. Yalova'nın Çağşak köyünden Korsisi Oğlu Agban, Serkisi Oğlu Nakad, Bekâr Oğlu Karabet ve Kahveci Torosi'nin bahsi geçen gasp eyleminde olay içinde oldukları anlaşılmış ve yakalanmışlardır. Bu eşkıyaların Orhangazi, Yenişehir ve İznik cihetlerindeki Ermeni köylerinde kılavuz ve yatakları bulunduğu dahi haber verilmiştir. Bu konuda vilayet makamına gerekli bilgilerin verildiği İzmit Mutasarrıflığı'ndan cevaben gönderilen resmi yazıyla bildirilmiş olmakla mutasarrıflıkla birlikte haberleşme ve sürekli takip işlerinin yürütülmesiyle vilayet dâhilinde buldukları anlaşılan eşkıya durumlarıyla ilgili raporların tamamlanarak sonucundan bilgi verilmesi hususu temenni edilir. Ol babda..." (imza) (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. EUM. EMN./112-38/ 1332.S.1.)

(24) Anadolu'nun her yerinde Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Bağımsız Ermenistan kurmak için harekete geçmişti. Devletin önemli kademelerinde görev yapan Ermeniler dahi bu tür propagandalarda önemli rol üstlenmeye başladı. Gemlik kazası Asliye Mahkemesi üyelerinden Soçotor Efendi bu konuya önemli bir örnektir. "Savaş Bakanlığı, Tahrirat Dairesi, Tahrirat kalemi, 1313, İrade-i Seniyye Bağımsız Ermenistan kurmak maksadıyla oluşturulan ihtilal fırkası üyelerinden olduğu mahkemeye sabit olan Gemlik kazası Asliye Mahkemesi üyelerinden Soçotor Efendi'nin Mülkiye Ceza Kanunu'nun "elli dördüncü" maddesi ekinin ikinci fıkrasına uygun olarak ve tutuklanma tarihinden itibaren "on" sene müddetle hapsedilmesine dair Bandırma Askeri Mahkemesi'nden verilen karar tasdik edilmiştir. İş bu önemli emrin uygulanmasına Savaş Bakanı görevlidir. 06 Ekim 1915, Sadrazam, Başkumandan Vekili" (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İRADE-İ HARBİYE /72, 1333.Za.)

ise icrasından geri durulmamış ve bunlar tutuklanmış ve askeri mahkemelere teslim edilerek yargılanmışlardır.

Hâlbuki işbu tehcir keyfiyetinden dolayı Türklere karşı çeşitli suçlamalarda bulunulmakta ve esasen savaşın zorunlu gereklerinden olan bir önlemin yürürlüğe konması hususunda ortaya çıkan hatalı ve kötü uygulamalardan dolayı bütün bir milletin sorumlu tutulması hususunda arzular açığa vurulmaktadır. Gerçekte Ermeniler bilinen vilayetlerde ve Kafkasya'da İslamlara karşı yukarıda sayılan cinayetleri yaptıkları sırada her türlü insani hislerden uzak olan ajanları vasıtasıyla yürüttükleri propagandaları ve yayınları üzüntü vericidir ki gerçekte olaylara tamamıyla vakıf olmayan kişilerin işgalini ortaya çıkarmış ve Avrupa'da bazı meclisler Türk'ü zalim ve Ermeni'yi mazlum görmeğe başlamıştır.

...

12

Başkent İstanbul'un Fransa eski elçisi "Mösyö Kambon" tarafından yazılıp Ermeni emellerinden ve Ermenilerin gördükleri teşviklerden bahseden (1893 ve 1897) senelerine ait Sarı Kitap'ta yazılmış bulunan rapor dahi yukarıdaki ifadeleri doğrulamaktadır. Mösyö Kambon, işbu raporunda Ermeni ihtilal komitelerinin köylülere millet, hürriyet ve özerklik fikirlerini dikte etmeği vazife edindiklerini açıktan açığa itiraf etmekle beraber (Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni komitelerinin faaliyetine karşı tavır ve hareketi ne olmak lâzım gelir idi? Osmanlı Hükümeti kendisinin çöküşünü hedef edinen kışkırtmaları görmezden gelip onaylayabilir miydi?)²⁵ diyor. General Mayevski Ermeni komiteleri tarafından düzenlenmiş ihtilal eylemlerinden ve bu komitelerin yabancı ülke konsolosları ve misyonerlerden gördükleri yardım ve övgüleri ayrıntılarıyla anlattıktan sonra özet olarak diyor ki, "Türkler hakkında ortaya çıkan şikâyetler ne olursa olsun olayların yegâne sebep vericilerinin Ermeniler olduğu aşikârdır." Bu konuda birçok örnekler verdikten sonra

ilaveten "Ermeni iddialarına dair olan konulara yalancı yayınlar bulaşmıştır. Ermeniler özellikle kadınlarını ve çocuklarını korumak için silahlanmamışlar, bilhassa ihtilal çıkarmak niyetiyle silaha sarılmışlardır.

...

Prevayec namındaki İsveç zabiti tarafından yazılıp Mya Dagligt Allehanda nam İsveç gazetesinin 23 Nisan 1917 tarihli nüshasında yayımlanan makalenin özet içeriği:

"Anadolu'da seyahatim esnasında gerçi Ermenilerin tanık elçisi oldum. Fakat planlanmış mezalim ya da soykırıma hiç bir yerde rastlamadım. Ancak bunun içindir ki, bu konuda kalemi elime alıp yazmaya lüzum gördüm. Ermenilerin Türkiye'nin kuzeyinden güney bölgelerine nakil ve tehcirinde Yüce Hükümetin katı bir zorunluluk altında hareket etmiş olduğunu teslim etmek lazım gelir. Erzurum havalisinde Rusların memleketi işgaline ve düşman ordusuyla birlikte harekât icrası imkânına kendilerini adayan Ermenilerin o bölgeden uzaklaştırılması özellikle zaruri bir hal kazanmıştı. 1916 senesi Şubat'ında Erzurum'un işgali esnasında bir Ermeni bana "Eğer bizi Erzurum'da bırakmış olsalar idi şehir şimdiye dek çoktan düşerdi" dedi. Hiç kimse güçlü dış düşmanlar tarafından tehdit edilmekte olan Türkiye gibi bir memleketi iç düşmanlarının ihanet içindeki hareketlerinden korunmak için yer değiştirmeye ait kararlarından dolayı hesaba çekemez. Memleketin değişik yerlerinde hakkında hüküm verilmiş milletin durumu göz önüne alındığı takdirde dinlerini, lisanlarını, edebiyatını, mekteplerini korumuş olan Ermenilerin Osmanlı memleketlerinde refaha kavuşmuş olduk-

(25) Ermenilerin ihtilal hazırlığı içinde olması devleti tehcir öncesinde bazı önlemler alamaya yöneltti. Devlet, Ermenileri ayaklandırmaya yönlendirici unsurları önlemeye çalıştı. 16-55 yaş arası Ermenilere yurt dışına çıkış yasağı kondu. Ermenilerin haberleşmelerini Türkiye yapması konusunda zorunluluk getirildi. Yeni Ermeni okulları açılmasını yasakladı ve eğitimin devlet okullarında yapılmasını zorunlu kıldı. İllerde çıkan Ermenice gazetelerin kapatılmasına karar verdi. Fakat bu önlemler olayları bastırmaya yetmedi. Ermeni İhtilal Komiteleri etnik ayrımcılığı ve Osmanlı devletine düşmanlığı tüm halk arasında yaymayı başardı ve Ermeni halkıyla İslamlar arasında düşmanlık duyguları büyüdü. Bu yüzden Ermenilerin İslam mahallerine ve köylerine saldırmaya başlaması ülkede iç savaşın çıkmasına neden olacak durum olarak görüldü.

larını itiraf etmek zaruridir. Nakil sırasında göç etmenin zorluklarının hafifletilmesi konusundaki uygulamaların arzu edilen birçok hususlarının yapılmadığı doğrudur. Ancak şüphe götürmez biçimde üç devletle savaşmakta bulunan bir devletin tehlike içindeki durumları muhacirlere uygulanan üzüntü vermeyecek yardım konularının ortadan kaldırılmasını imkânsız bıraktığını hakikat namına beyan etmelidir. Bu muhacirleri demir yoluyla Konya ovasında, arabalarda yaya olarak Toros yollarında Adana, Halep ve Deyr-i Zor çöllerinde gördüm. Sefaletlerini inkâr etmek istemem. Lakin gözlerimle gördüğüm şahitliğime bağlı olarak beyan ve tasdik ederim ki, gidiş ve dönüş işlemleri sırasında hicret eden bu adamlara karşı jandarma birlikleri tarafından zulüm ve kötülükler yapıldığı vaki değildir”²⁶.

Yerli ve yabancı tüm gözlemcilerin olay yeri tutanak ve raporları görmezden gelinirken uygulama amacından saptırılmış ve meselenin boyutları içinde Osmanlı Devleti suçlu ilan edilmeye çalışılmıştır. Devlet yaptıklarıyla değil, yapamadıklarıyla yargılanmıştır. Yapılan onca maddi ve manevi yardımlar tehcir iddiasının gölgesinde bırakılmıştır.

Soykırım iddiasında bulunanların avdet yasasını (Geri Dönüş) hiç dile getirmemesi ve devletin büyük ekonomik yardımlarından bahsetmemesi iddialarının, ne kadar dayanıksız olduğuna önemli bir delildir.

Şimdi bu sözümüzü biraz daha açarak geri dönüş sırasında devletin takdire şayan yaklaşımını Güney Marmara Kıyıları Ermenileri başta olmak üzere belge örnekleriyle ortaya koyalım.

3- Avdet (Geri Dönüş) ve Ermenilere Yapılan Nakdi ve Aynı Yardımlar

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkesi’nden 8 gün önce, “Savaş Nedeniyle Başka yerlere Nakledilen Ermenilerin İaşe ve İskânları Sağlanarak, Emniyet İçinde Geri Dönmelerine” izin verildi.

Tehcir adı verilen bu göç ettirme sırasında, evlerini terk ederek bölgeden gönderilen Ermeniler, gruplar halinde ayrıldıkları yerleşimlere geri dönmeye başladı. Devlet seferberlik bütçesi oluşturdu. Savaş halleri bütçesinden aktarılan ödeneklerle geri dönüş yapan Ermeni ailelere yardımlar yapıldı.

Süreç, patrikhane tarafından izlenirken batılı ülkelerin temsilcilikleri de geri dönüş uygulamasını yakından takip etmeye başladı. Uygulamada gördükleri aksaklıkları merkezi yönetimlerine rapor ederken Ermeni vatandaşların şikâyetlerini de ilgili makamlara iletmede aracılık vazifesi yürüttüler. Bu şikâyetlerden biri de tehcire giden Ermenilerin boşalttıkları yerleşimlerde Doğu Karadeniz ve Kafkasya civarından gelen göçmenlerin iskân ettirilmiş olmasıyla başlayan sorundu. Ermenilerin geri dönmesiyle birlikte bu kez İzmit sancağı ve Bursa vilayetine bağlı köylerdeki Kafkas göçmenleri açıkta kaldı. Bu dönüşten ziyadesiyle rahatsız olan halk, tekrar eski olayların yaşanacağı endişesine kapıldı.

Gemlik, Yalova ve Orhangazi çevresinde iskân edilen Batum, Kafkasya ve Karadeniz yöresinden gelen göçmenler bu yeni durumdan endişelendi. Bölgenin huzurunu bozan, güvenlik sorunu çıkaran ve ortalığı adeta kan gölüne çeviren Ermeni halkın tekrar dönmesi hoş karşılanmadı. Tedirginlik artınca bu kez geri dönen Ermenilere özellikle Osmanlı-Rus Savaşı sonrası bölgeye göç eden yerleşimlerin halkı tarafından tepkiler verildi. Durumla ilgili şikâyetler Patrikhaneye ve bölgedeki İngiliz Yüksek Komiserliği’ne iletildi. Bu olumsuzlukların 7 Kasım 1918 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı’na gönderilen bir genelgeyle engellenmesi ve olaylara karışanlarla ilgili kanuni işlemler yapılması istendi:

“Genel İdare Başkanlığına,

Nazır Vekili İzzet Beyefendi’den İzmit Mutasarrıflığı Beye, Şifre

Yalova’nın Ermeni köyleri Mustafa ve Babri Beylerle Batumlu Ahmet’in başkanlı-

(26) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. HU, Kr.173/5.

ğındaki çeteler tarafından tehdit ve mahalle muhtarları tarafından da bu çetelere yardım edilmekte olmasından dolayı halkın korku ve dehşet içinde buldukları İngiltere elçiliğinden haber veriliyor. Acilen gerekli incelemenin yapılmasıyla olay hakkındaki haberlerin doğruluğu anlaşıldığı takdirde suçlularının yakalanmalarıyla haklarında gereken kanuni işlemlerin zaman kaybetmeksizin yerine getirilmesi ve halkın huzur ve güvenliğinin sağlanmasıyla sonucunun ilişik olarak sunulması”²⁷

Ermeniler tarafından ortaya atılan bu iddialar da asılsız çıktı. Çünkü iskân ve barındırma işlerinde görevli ve yetkili olanlar avdet yasasının kendilerine tanıdığı yetkilerle Ermenilere ne hakları varsa iade etme konusunda özenli davrandılar.

Doğrusu Kafkasya ve Batum göçmenlerinin yaptıkları bireysel olaylardan ibaretti. Planlı ve toplumsal bir olayla karşılaşmadığı gibi güvenliği zora sokacak her hangi bir çatışma da yaşanmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nu istikrarsızlığa sürükleyen ve bölgede sosyal hayatı kesintiye uğratan unsurların tekrar geri dönmeye tepki göstermeleri de gayet doğaldı.

Ermeniler devletin kendilerini muhatap aldığını görünce daha fazla yardım alma konusunda şikâyetlerini sıklaştırdılar. Patrikhane’nin ve İngiliz Yüksek Komiserliği’nin aracı olması ise cesaretlerinin artmasına sebep oldu.

Bu şikâyet dilekçelerinden biri de Sölöz Ermeni köyünden yazıldı. Şikâyet dilekçesi İçişleri Bakanlığı’na ulaştırıldı. Göçmenler Genel Müdürlüğü’nden Bakan adına Genel Müdür Hamdi Bey, Bursa Valiliği’ne Sölöz’deki Ermenilerden birinin haksızlığa uğradığı iddiasıyla şikâyet dilekçesi yazdığını bildirdi. Buna göre, Gemlik’ten Kara Köse lakabını kullanan bir Ermeni, Sölöz’deki Ermeniler adına, İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü’ne telgraf çekerek, eski evlerine yerleştirilme işlemlerinde karşılaştıkları güçlükleri ve olumsuzlukları dile getirdi.

İçişleri Bakanı adına Genel Müdür Hamdi Bey, 20 Kasım 1918’de Bursa Valiliği’ne gönderdiği talimatla, süratle konu hakkında araştırma yapılmasını ve köylerine dönen Ermenilerin yerleştirilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanmasını istedi.

“İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü

Taribi: 20 Kasım 1918, Muavin: Muzaffereddin

İçişleri Bakanı adına Genel Müdür Hamdi Bey tarafından Bursa Valisi Bey’e telgraf.

Sölöz’e²⁸ geri dönüş yapan Ermeniler adına Kara Köse imzasıyla Gemlik’ten gönderilen 20 Kasım 1918 tarih, 3642 numaralı telgraf kuryesinin değerlendirilmesiyle genel tebliğat dairesinden hızla iskânları... 30.11.1918 (İmza)”

Ermenilerin işlerinde de art niyetli kişiler vardı ve ortaya konan iyi niyetleri suüstimal ediyorlardı. Bursa Valiliği, Ermeniler adına Kara Köse imzasıyla verilen şikâyet dilekçesi üzerine gönderilen şifreli telgrafın cevabını bir ay sonra İçişleri Bakanlığı’na sundu. Ermenilere haksızlık yapıldığı iddiaları reddedildi.

“Valilik, gereken önlemleri almıştır. Orhangazi kazasında biri Maliye’den diğeri Kaymakamlıktan iki memur sürekli görev yapmaktadır. Her hangi bir Ermeni şayet geri dönüş (Avdet) yapmışsa kendine ait olan hak derhal iade edilmektedir. Şu an iki yüz doksandandan fazla ihtiyaç sahibi Ermeni’ye hakları verildiği gibi iase yardımı da yapılmaktadır. Bu memurlar köylerine dönen Ermenilere eski evlerini ve arazilerini hemen vermektedirler. 200 kuruşluk ihtiyaç yardımı yapılmakta, hatta zeytin ürünleri dahi geri dönen Ermenilere iade edilmektedir. Bütün bunlara

(27) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.İ-UM/1337-S-2/3-19-4/1-33.

(28) Sölöz, Bursa’nın Orhangazi ilçesine bağlı bir köydür.

rağmen Ermenilerin²⁹ şikâyetinde bulunması, gerçeği yansıtmayan art niyetten başka bir şey değildir”.³⁰

Konuyla ilgili yazışmalar Kasım ve Aralık aylarında yapıldı. Yani, zeytin mahsullerinin toplandığı mevsimdi. Bursa Valiliği bu konuda hassas davranıldığını belirterek ürünleriyle birlikte zeytin bahçelerinin sahiplerine iade edildiğini yazıyordu.

Geri dönüş yasaasının çıkmasından yaklaşık bir ay sonra 13 Kasım 1918 tarihinde başkent İstanbul müttefiklerce işgal edildi. Hükümetlerin değişmesi, ortamın gerginliği, işgalci güçlerin baskıları, Ermeni isyanları, Rum azınlıkların olayların içine çekilmesi, süreci zorlaştıran nedenlerdi. İstanbul’un hemen karşı sahillerinde bulunan ve tehirden yeni dönen Bursa ve İzmit civarı Ermenileri bu yeni durum karşısında devleti daha da zor duruma sokacak eylemlere başladı. Tehirden önce, tehcir sırasında ve sonrasında Ermeni isyancılar devlete karşı besledikleri düşmanca tavırdan vazgeçmedi.

Ortada bir savaş hali olmasına rağmen Bursa vilayetine gönderilen şifreli telgraf Ermenilerin haklarının nasıl korunduğuna, tutanakların saklandığına ve ilgili yerlerin sahiplerine dağıtıldığına dair önemli bir belgedir. Aslına bakılırsa hakların iadesindeki emir yazıları ilginç ayrıntıları da ortaya koymaktadır. Bursa ve çevresi Ermeni köylerin Kasım ayında sözü edilen mahsulleri zeytin olup, arazinin mülkiyeti teslim olunurken zeytin ağaçlarının üstündeki ürünleri de sahiplerine tutanakla teslim edildi. Böyle olmasına rağmen yine de açıkta kalacak Ermeni aileler olursa tespit edilip hükümet yardımından faydalandırılması emir olarak Bursa valiliğine tebliğ edildi. İlgili belge içeriği şöyledir:

“Bâb-ı Âlî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân Şubesi Umumî: 32371, Şifre (Gayet aceledir)

Bursa Vilâyeti’ne

Yüz on dokuz

14 Kasım 1918, şifre.

Uygun olan hanelere ikişer muhacir ailesi yerleştirmek suretiyle geri dönüş yapan ve kendi evini istemede ısrar eden Ermenilere hanelerinin iadesi ve kendi mülklerine ait ürünlerin dahi geri dönüş yapan sahipleri tarafından toplanması zaruri emirdir. Bu suretle açıkta kalacak ve yardıma muhtaç oldukları belirlenecek olan göçmenlere hükümetçe yardımda bulunulması.

17 Kasım 1918 Bakan adına (imza)³¹

Birkaç gün sonra patrikhanenin geri dönüş yapan Ermeni sorunlarını İçişleri Bakanlığı’na iletilmesiyle Emniyet Genel Müdürlüğü vasıtasıyla şikâyetlerin giderilmesi hususunda Bursa valiliğine yeni bir tebligat yapıldı.

Bu emirle birlikte geri dönüş yapan Ermeni ailelere ait zeytinliklerin mahsullerinin ve hanelerinin teslim olmadığı belirtilmiş, eksik kalan uygulamanın tamamlanmasıyla birlikte sonuçların yazılı olarak bakanlığa bildirilmesi istenmişti.

“Bâb-ı Âlî İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Şube: 2, Şifre

Bursa Vilâyeti’ne

Yüz yirmi iki.

Pazarköy ve Gemlik’e dönüş yapan Ermeni muhacirlerinin henüz hane ve mülklerinin kendilerine teslim olunmadığı ve zey-

(29) Samanlı Dağ Yarımadası çevre yerleşimlerin en önemli geçim kaynaklarından biri de zeytin üreticiliği idi. Temettuat Defterleri’nde her haneye ait zeytin ağaçları sayılarıyla birlikte verilmiştir. Defter-i Hakani kayıtlarında kimin ne kadar arazisi olduğu kayıtlıdır. Tehirden dönen Ermenilere sevkleri sırasında komisyonlar tarafından tutulan defterlerdeki mal varlıkları iade edilirken zeytinlikler, o seneki mahsulleriyle birlikte verildi. Tehcir sebebiyle hiçbir Ermeni aile mal kaybına uğramadı. Şahsına ait mallarını alamadığından dolayı şikâyetlere konu olan bir duruma arşiv kayıtlarında rastlanmaz. Ermenilerin genelde en fazla şikâyet ettikleri durum, devletin yardımlarından çokça faydalanma konusunda olmuştur.

(30) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-42-18.

(31) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 93/190.

tinlerinin başkaları tarafından toplanmakta olduğu bildiriliyor. Süratle yapılmasıyla birlikte geri dönüş yapanlara hane, mülk ve arazilerinin kendilerine teslimi ve neticenin bildirilmesi... 21 Kasım 1918

Bakan adına (imza) “.32

Patrikhane'ye başka bir şikâyet dilekçesi de Karamürsel ve köylerinden ulaştırıldı. Bazı sıkıntılarla karşılaştıklarını iddia eden Ermeni aileleri haklarını savunmak için Patrikhane'nin yardımına başvurdu. 23 Kasım 1918 tarihinde Patrikhane, Karamürsel Yalova sınırında bulunan Yalakdere ve Merdigöz Ermenileri için evlerine yerleştirilemediklerine dair şikâyet dilekçesi yazdı.

Patrikhane, geri dönüş işlerinde ortaya çıkacak aksaklıkları önleme konusunda bölgeye temsilciler gönderdi. Karamürsel bağlı yerleşimleri olan Merdigöz (Avcıköy) ve Yalakdere halkından gönderilen dilekçe üzerine, Patrikhane, Ermeni köylerinde iskân edilen subay ve asker ailelerinin çıkarılması talebini ilgili makamlara ilettili. Her başvuru sonrasında gerekli talimatlar veriliyor konu hakkındaki ayrıntılı raporlar bir üst makama sunuluyordu. Ermenilerin hiçbir şikâyet dilekçesi cevapsız bırakılmamıştı.

“Ermeni Milleti Patrikliği”³³

İstanbul - Tahrirat Kalemi - Adet 499

İçişleri Bakanlığı Yüce Makamları'na

Devletli Efendim Hazretleri,

Karamürsel kazası bağlı yerleşimlerinden Merdigöz ve Yalakdere köylerinden tehcir edilmiş Ermenilerden bir kısmı Konya civarından geri dönmüş bir kısmı da geri dönmekte iseler de yerel yönetimce haneleri henüz boşaltılmamıştır. Karamürsel Kaymakamı asker aileleri ile subaylarını bu evlerden çıkaramayacağını söylemiş olduğundan geri dönüş yapanlar açıkta kaldıklarından hanelerinin bir an evvel boşaltılması ricasında bulunmuşlardır. Yerel yönetime bu konuda kesin emirler gönderilmesi hususuna yüce

bakanlık makamlarınızın izin vermesi, lütfen ve şayan buyrulması ricasına cesaret edildi. Bu konudaki sözlü ve yazılı buyruk ilgili kişi için emirdir. 23 Kasım 1918, Ermeni Patrik Vekili İldağı”³⁴.

Bu dilekçe, 23 Kasım'da İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne yazılmıştı. Dört gün içinde dilekçenin cevabı ilgili makamlara ulaştı ve gerekli emirler verildi. Dört gün sonra yani 27 Kasım 1918 tarihinde İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanı Mustafa Arif Bey adına Genel Müdür Hamdi Bey'e bir genelge gönderildi. Bu genelgeye göre, Yalova sınırlarında bulunan Karamürsel'e bağlı Merdigöz ve Yalakdere köyü Ermenilerinin bir bölümünün köylerine döndüğü, geri kalan kısmının da yollarda olduğu bildiriliyordu. Ermenilerin köylerine döndüğü bu günlerde, kaymakamlık, asker ailelerinin ve polislerin yerleştiği bu iki köy hanelerini boşaltmadığını bir dilekçeyle ifade etmişti. Konu hakkındaki bilgilerin Ermeni Patrikhanesi şikâyetinden anlaşıldığı da gönderilen genelgede belirtildi. İçişleri Bakanlığı yeni bir genelgeyle tehciye giden Ermeni evlerine yerleşen asker ailelerinin en kısa süre içinde bu haneleri boşaltmasını emretti. İşlemlerin süratli yapılmasını istedi. Ermenilerin eski evlerine yerleştirilme işlemlerinde hassas davranılması konusuna dikkat çekti. Bakanlık, ortaya çıkan şikâyetler giderildikten sonra konu hakkında bilgilendirme yapılması emrini verdi.³⁵

Hükümet yetkilileri, tehirden dönen Ermenilerle ilgili çalışmalarında şikâyetleri gidermede büyük özen gösterirken Avrupa

(32) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 93/230.

(33) Fatih Sultan Mehmet, Ermeni Patrikliği'ni İstanbul'un fethinden sonra 1461 yılında Bursa'dan İstanbul'a taşıdı. Ermeni Apostolik Kilisesi, (Gregoryan, Menofizit Kilise), İstanbul'da Kumkapı semtinde kurulduğu günden bu yana faaliyetlerini yürütmekte, Türkiye Ermenilerinin ruhani liderliğini yapmaktadır. İstanbul'da patrikhane merkezi kurulmadan önce Bursa ziyareti sırasında Fatih Sultan Mehmet'le aralarında bir diyalog geçen Bursa Episkoposu Hovakim, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin ilk dini lideridir. Böylece bir Türk Sultanı tarafından dünyada ilk kez bağımsız bir Hıristiyan dini merkezi kurulmuş oldu.

(34) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-42-12.

(35) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-42-12.

basını, duruma şüpheyle bakmaya devam etti. Tehcir olayıyla ilgili onlarca olumsuz düşünceler sergileyen batılılar, geri dönüşü de aynı şekilde olumsuz fikirlerle yorumladı. Bu durum şüphesiz batılı ülkelerin Osmanlı Devleti'ne ön yargılı bakış içinde olduklarının göstergesidir.³⁶

5 Aralık 1918 tarihinde ise İçişleri Bakanlığı Göçmenler Genel Müdürlüğü tarafından Bursa Valiliği'ne acele damgalı yazı gönderildi. Gemlik, Orhangazi Kaymakamlıkları'na ve Orhangazi'de Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne bağlı müfettişe hitaben acil koduyla şifreli telgraf çekildi:

“Beş yüz kadarı Sölöz ve ellişer kadarı Gemlik, Karsak, Gürle ve Benli ve yüz kadarı Bursa merkezine olmak üzere yedi-sekiz yüz kadar Ermeni göçmeniyle dolu olan vapur, bu Cuma günü İstanbul'dan hareket edecektir. Merkezden iki memur görevlendirilmiştir. Mudanya ve Gemlik iskelelerinde görevli memurların bulundurulması ve acilen tedbir alınması”.³⁷

Gemlik iskelesinden gelecek olan Ermeniler, Orhangazi ve Yalova'nın Orhangazi'ye sınır olan Ermeni köyleri halkındandı. Trenle İstanbul'a oradan da Gemlik ve Mudanya iskelelerine vapurla gelen Ermeniler, görevli memurlar gözetiminde köylerindeki hanelerine yerleştirilmeye başlandı.

8 Aralık 1918 tarihinde Bursa Valiliği, İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne bir dilekçe sundu. Gemlik'te Ermenilerin tehcir edilmesinden sonra götürülme imkânı olmayan fakat memurlar tarafından kayıtlanarak emanete ve korumaya alınan kaba yük ve yatak takımlarının uygun görülmesi halinde ihtiyaç sahibi ve memleketine geri dönen Ermeni ailelere dağıtılacağını, konu hakkında bakanlığın görüşlerini soruyordu.³⁸

Tehcire giderken eşyalarını yanında götüremeyen Ermenilere ait mal varlıkları kayıt altına alınarak emanet dairesine kon-

muştı. Geri dönen Ermenilere kayıtlanmış eşyaları teslim edilmeye başlandı. Eğer değişik sebeplerle geri dönmeyenlere ait eşyalar var ise bunların da ihtiyaç sahibi Ermeni ailelere dağıtılması kararlaştırıldı. 16 Aralık 1918 tarihinde İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'nden Hamdi Bey, Bursa Valiliği'ne bir genelge göndererek Gemlik'te bulunan yük ve yatak takımlarının tehirden dönen Ermeni ailelere verilmesinin uygun olduğu konusundaki görüşünü bildirdi. Eğer bu yük ve yatak takımlarının sahipleri belliyse, sahipleri gelene kadar bekletilmesini, sahipleri belli olmayan eşyaların ihtiyacı olanlara dağıtılmasını istiyordu.³⁹

9 Ocak 1919 tarihinde ise İçişleri Bakanlığı imzalı bir genelgede Bursa Valiliği'ne şu tebligat yapıldı:

“Cumartesi günü Gülnihal vapuruyla iki bin beş yüz kadar Bursa, Mudanya, Gemlik, Yeniköylü Ermeni-Rum göçmen Mudanya ve Gemlik iskelelerine sevk edilecektir. Gerek merkezde ve gerek mahallerinde ona göre gerekli önlemlerin alınmasıyla hanelerine yerleştirilmeleri ve rahat ettirilmeleri çok önemlidir”.⁴⁰

Ermenilerden bazılarının mülkleriyle ilgili kullanım hakkını Müslüman komşularına ve başkalarına bırakmalarından doğacak bir takım olumsuzlukların önüne geçmek için metruk (bırakılmış) malların sadece sahiplerine teslim edilmesine dair İçişleri Bakanlığı'ndan genelge yayınlandı.⁴¹

Geri dönmeyen ya da başka mahallere gitmek isteyen Ermeni aileler de vardı. Fakat konu hakkındaki değerlendirmeler bir önceki bölümde ele aldığımız gibi çoğu zaman kasıtlı olarak saptırıldı. Ortaya atılan iddialar kışkırtmaya yönelikti. Çünkü yazışmalardan anlaşılan şu ki, devletin uzun mesafeler için

(36) SEVENCAN Muhsin, Belgelerle Yalova ve Çevresinde Ermeni Terörü, Yalova, 2008, s. 51-52.

(37) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-43-1.

(38) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-43-17.

(39) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-43-18.

(40) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 95/88.

(41) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 99/35.

verdiği harcırahı alıp kısa mesafede tercih ettikleri yerlere göç etmek isteyen Ermeniler farklı girişimlerde bulunuyordu.

Geri dönüş yasasından faydalanan Ermenilerle ilgili her türlü istatistikî bilgilere ait defterlerin tutulması emri verildi. Buna göre gidişlerinde kayıtları yapılan Ermenilerin dönüşlerinde de kayıtları tutularak aradaki farklar ve sebepleri araştırıldı. Esasen düşünmek lazım, Ermenilere soykırım yapan bir ülke, hem gidişlerinde hem gelişlerinde neden bu bilgilerin defterlerini düzenleyip arşivlerine koymuş olabilir?

Bir takım Ermeni aileler de geri dönüşü fırsat bilip yurt dışına çıkmayı yeğledi. Kimileri de gittikleri yerlerde kalarak geri dönüş yasasından faydalanmadı. Böylece tehçire gidenlerle geri dönenler arasında sayısal farklar oluştu. Olayı başka boyutlara çekmek isteyenler, ortaya çıkan bu fark kadar Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia etti. Durum hiç de böyle değildi. İçişleri Bakanlığı'nın bu konuda yayınlanan kesin genelgeleri vardı.

16 Ocak 1919 tarihinde Bakan vekili Ahmet İzzet, tehçir edilen Ermenilerden ihtiyaç sahibi olanlar için memleketlerine gidecek kadar harcırah verilmesini, başka yerlere gitmek isteyenlere ise gidecekleri yere göre değil kendi memleketlerine dönebilecekleri miktar kadar harcırah ödenmesini İçişleri Bakanlığı Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne telgrafla bildirdi.⁴²

Buna göre, geri dönmek isteyen Ermenilere her türlü kolaylık sağlanacak ancak harcırahları kendi memleketlerine dönebilecekleri masraflar üzerinden hesap edilecekti. Bu yazışma ve alınan tedbirler bize gösteriyor ki, tehçire giden Ermenilerin bazıları kendi memleketlerine değil, farklı bölgelere de göç etti. Karmaşık ortamdaki faydalanmak isteyenler sevk kanununa aykırı olarak gitmek istedikleri yerlere göre de harcırah ödenmesini bekliyordu. Yetkililer durumu fark etti ve gerekli önlemler alındı.

Tabii bu arada ciddi şekilde düşünmek gerekir: Ermeniler, eğer Türkler tarafından bir soykırıma tâbi tutulmuşsa, hakları yenilmişse, devamlı baskı ve zulüm altında kalmışlarsa, neden geri dönsünler ki? Ve neden devlet onlara yol harcırahı versin? Üstelik sadece evleri değil, devletin yardımı, eski tapulu arazi ve zeytinlikleri de kendilerine teslim ediliyordu. Aksi olsaydı, gidişlerini bir fırsat bilir ve bir daha asla geri dönmezlerdi.

1919 yılı Ocak ayının hemen başında Konya valiliğine ve ilgili mutasarrıflıklara gönderilen acil damgalı şifre telgrafta devletin Ermeniler adına sergilediği şefkat ve himayeyi birçok ayrıntıda görmek mümkündür. Geri dönüş yasasından faydalanacak Ermeni ailelerin kış şartlarından etkileneceği dahi hesaba katılmış, devlet tarafından kurulan, avdet uygulamasını takip komisyonlarına patrikhaneleri temsil eden birer üye alınmıştı. Verilen talimatlarda işlemlerin süratli şekilde yürütülmesi, aksayan yönlerin tespit edilerek düzeltilmesi ve ödeneklerin yetersiz kaldığı durumlarda Ermeni ailelerden istekler olursa belgelendirilmesi şartıyla merkez yönetime yazılı olarak bildirilmesi ve lazım olan miktarın nakit olarak savaş işleri bütçesinden karşılanacağı yerel yönetimlere bildirildi.

Patrikhane her türlü denetleme komisyonuna kendi belirlediği üyesiyle katılım sağladı. Ermenilerin ayrıldıkları mahallerde tekrar evlerine yerleşme işlerinde haksızlığa uğramasının önüne geçilmeye çalışılırken kendilerine ait taşınmaz mülkler iade ediliyor, muhtaç ailelere, devlet tarafından yardımlar yapıyordu. Bu konuda yerel yönetimlere gönderilen talimat içeriği şöyledir:

Bâb-ı Âlî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İstatistik ve Memurlar Şubesi

Umumî: 33879, şifre, acil

Konya, Ankara, Hüdâvendigâr Vilâyetleriyle İzmit, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Kayseri Mutasarrıflıkları'na

(42) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, nr. 95/137.

9 Aralık 1918 tarihli şifre telgraf name ile tebliğ edildiği üzere kış mevsiminin yaklaşması... Ve nakil vasıtalarının azlığı dolayısıyla bir kısmının memleketlerine iadesi uygun zamana bırakılmış olan Rum ve Ermenilerin durumlarıyla gerek gayr-i Müslimlerin iadesi gerek mülteci ve muhacirlerin yerleştirme işlemlerinin yapılması ile açıkta bırakılmamaları sebeplerinin tamam hale gelmesi hakkındaki tebliğ edilmiş karar hükümlerinin uygulama şekillerini inceleme... Ve istasyonlarda bulunanların süratle sevkleri hususlarıyla meşgul olmak üzere Ermeni, Rum ve Ermeni Katolik patrikhanelerinden dahi birer üye bulunmak suretiyle Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdür Muavini Sabri Bey'in başkanlığı gözetiminde oluşturulan komisyon harekete hazır bulunduğundan gelişlerinde gereken kolaylıkların sağlanması... Ve gerektiğinde merkeze bağlı yerleşimlere seyahatlerinde güvenliklerinin temini ve rahat ettirilmeleri hususuna özen gösterilmesi ve görüş alışverişinde bulunmakla birlikte daha önce yapılan tebligatlar çerçevesinde Rum ve Ermeni göçmenlerinin iskân, barınma, korunma ve geçimlerinin iadeleri konusunda lüzumlu olanların süratli şekilde yapılmasına... Ve sevk edilmelerinin güzel ve eksiksiz şekilde tamamlanmasına özen gösterilmesi ve komisyon başkanı ve üyeleri tarafından ortaya çıkacak zorunlu masraflara karşılık istekte bulunulması durumunda gerekli belgeleri sonradan merkeze verilmek ve buradan nakit ödemeler yapılarak hesabı kapatılmak üzere kendilerine "savaş işleri ödeneğinden" lüzumu miktarda avans verilmesi. 1 Ocak 1919, Bakan namına, (İmza)⁴³

Geri dönüş yasasından faydalanan Ermenilere yapılacak yardımlarla ilgili Elazığ vilayetine gönderilen bir genelgede devlet bütçesini sıkıntıya sokacak büyük bir meblağın yardım için tahsis edildiği bildirildi. Ayırt edilmeksizin ihtiyaç içindeki ailelere yardım yapılması emri verilirken şüphesiz ayrıldıkları yerlere değil de farklı mahallere geri dönmek isteyen Ermeni aileler, uygulamaların aksa-

masına neden oldu. Yardım miktarıyla ilgili genelge şöyledir:

"Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü Muhâsebe Şubesi

Hususî: 34403 Şifre, Ma'mûretü'l-azîz Vilayeti'ne, 6 Ocak 1919

1- *Rum ve Ermeniler için seferberlik tahsisatından dört yüz bin kuruşluk havalename gönderilmiş ve harcanması emri de telgrafla tebliğ ettirilmiştir.*

2- *Hükümetin yardımlarına muhtaç olup da memleketlerine dönüş yapacak olan muhtaç Ermeni ve Rumlara yolculuk masrafları ve zaruri ihtiyaçlarının verilmesi ve şimdilik dönüş yapamayacaklardan muhtaç olanların geçimleri zaruridir.*

3- *Üç bin liranın posta ile gönderildiğine ve iki bin liranın da Kayseri'den gönderileceğine dair bir kayda ulaşma imkânı olmadığından bu konudaki tebligat tarih ve numaralarının telgrafla bildirilmesi ve suretlerinin de posta ile gönderilmesi.*

4- *Diğer yerleşimlerden vilayete sevk edilmiş olup bu kere iadeleri mümkün olmayan Rum ve Ermenilerden yardıma ihtiyacı bulunanların önceki resmi bildirimler dairesinde teklifiniz gereği geçimlerinin sağlanması.*

5- *Vilayetten başka mahallere uzaklaştırılmış olup da bu kere vilayete dönüş yapanların pek ziyade muhtaç bulunanlarına nihayet yirmi beş günü geçmemek üzere yardımda bulunulması uygundur. 6 Ocak 1919, Nazır Vekili, Ahmet İzzet".⁴⁴*

Osmanlı coğrafyasının üçte ikilik kısmını ilgilendiren bu kadar büyük ve kitlesel uygulamanın aksayan yönlerinin olması kaçınılmazdı. Belirlenen her bir durum anında değerlendiriliyor ve ilgili mahalli yönetimlere uyarılar yapılarak Ermeni halkın mağdur olduğu durumlar ortadan kaldırılıyordu. Konya

(43) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 95/6.

(44) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, nr. 95/130.

vilayetine de böyle bir uyarı yapıldı. Yardımların öncelikle ihtiyaç içinde bulunan Ermeni ailelere yapılması istenirken geri dönüş yapanların şehir merkezinde toplu alanlarda barındırılmasından ziyade uygun olan liva, kaza ve köylere de yerleşimlerinin sağlanması istendi. Tüm bunların yanında Ermeni ailelerin korunmasından maksadın sadece yemek vermekten ibaret olmayıp her türlü sıkıntılarının giderilmesi ve güvenliklerinin sağlanması uyarısı yapıldı. Konya vilayetine gönderilen uyarıda tebliğ edilen hususlar şöyledir:

“Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskan Şubesi

Hususî: 34412 Acil, Şifre

Konya Vilâyeti’ne

9 Aralık 1918 tarihli talimatnamenin dördüncü maddesi köylerde bulunan ve kendisini geçindiremeyecek kadar aciz olan Ermeni göçmenlerine yöneliktir. Binaen-aleyh vilayet merkezinde öteden beri kira ücret bedeli kendileri tarafından belirlenen mahallerde ikamet etmekte bulunanlar bu uygulamanın dışındadır. Pek fakir, kimsesiz ve muhtaç kadınlarla ihtiyaç içinde bulunanların mutlaka vilayet merkezinde toplanması kast edilmemiştir. Sözü edilen maddede vilayet ve liva ve kaza merkezleri de bahse konu olmuştur. Mesken ve geçim için neresi uygun ve kolay ise oranın tahsis edilmesi mecburidir. Koruma ve geçindirmekten maksat fevkalade hal ve şartlar içinde her gün sıcak yemek verilmesi demek olmayıp açlıktan ve sefaletten korunmaları demektir. Şu halde eklemek veyahut bububat verilmekle beraber ara sıra da yemek dağıtımı lâzımdır. Ona göre uygulama yapılması lüzumunun komisyona tebliği istenmiştir.

15 Ocak 1919, İçişleri Bakan Vekili Ahmet İzzet”.⁴⁵

Avdet (geri dönüş yasası) uygulanırken bazı Ermeni ailelerin eski yaşadıkları mahallere değil de daha uzak başka bölgelere göç etme isteği ve gidecekleri mesafeye göre yol harcırahı talep ettikleri sorununu daha önce

ele almıştık. Bazı Ermeni ailelerin yaşadıkları eski bölgelerin daha uzağındaki mahallere göç etme talebiyle devletin ayırdığı ödenekten daha fazla pay alma durumunu tercih etmelerine yeni bir çözüm getirildi. Ermeni aileler istedikleri yere göç edebilecekler fakat yolluklarını daha önce yaşadıkları ve ayrıldıkları mahallere göre alma hakkına sahip olacaktı.

“Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü Mubâsebe Şubesi

Umumî: 34411, Şifre

Konya Vilâyetiyle Eskışehir, İzmit Mutasarrıfları’na

Sevkiyata tâbi tutulmuş olan Ermenilerden yardıma ihtiyacı bulunanlara kendi memleketlerine kadar yol masrafı verilmesi ve zaruri masrafları verildikten sonra memleketlerinin dışında farklı bir yere dönüş yapmaları isteklerinde serbesttirler. Şu halde memleketinin dışında farklı mahalle gitmek arzusunda bulunanlara gidecekleri mahalle göre değil ancak kendi memleketlerine dönüşleri göz önüne alınarak harcırah ve zaruri masrafları verilebilir.

16 Ocak 1919

İçişleri Bakan Vekili (İmza)⁴⁶

Bu arada Uluslararası İnceleme Kurulu, görevini tamamladığı her bölgeden diğerine güvenliği sağlanarak ulaştırılmaya çalışılıyor ve kendilerine olağan üstü imkânlar sunuluyordu. Gözlem yapmak istedikleri mahallerde kendilerine uygun ortam hazır hale getiriliyordu. 26 Ocak 1919 tarihinde Konya’daki görevini tamamlayan karma kurulun çalışmaları hakkındaki yazışmalar şöyledir:

“Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskan Şubesi

Hususî: 34699 Şifre

Konya Vilâyeti’ne

Ermeni ve Rumların genel durumları ve hanelerine yerleştirilme işlemlerini incelemek

(45) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2544-12/2-3.

(46) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 95/137.

üzere bugün Konya'da bulunan karma komisyonun oradaki çalışmaları sonlandığı takdirde Eskişehir, Bilecik, İzmit cibetlerine dönmeleri lüzumunun kurul başkanlığına tebliği.

26 Ocak 1919

*Bakan Vekili Ahmet İzzet*⁴⁷

8 Şubat 1919 tarihinde bu kez İzmit Mutasarrıflığı Yalova kazası bağlı köylerinden patrikhane aracılığı ile şikâyetle bulunuldu. Aslında bu mahaldeki sorun İslam köyleriyle Ermeni yerleşimlerin iç içe ve ortak alanlar şeklinde oluşturulan yaşam sahasından kaynaklanıyordu. Ermenilere eski yerleşimlerine iskânları konusunda sınırsız haklar tanınırken bu kez İslam köyleri ve mahalleleri sıkıntıya düştü. Sıkıntıya düştükleri bu durumlara itiraz etmeleri Ermenilerin haksızlığa uğraması şeklinde Patrikhane merkezine iletilince İçişleri Bakanlığı İzmit Mutasarrıflığı'na telgraf çekerek şikâyet edilecek bir durumun oluşmaması konusunda talimat verdi. İlgili yazı şöyledir:

"Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân Şubesi

Hususî: 35059 (Şifre)

İzmit Mutasarrıflığı'na (16)

Yalova ve Lâledere'ye geri dönüş yapan Ermenilere emlak ve arazileri teslim olunmadığı haber veriliyor ve şikâyet olunuyor. Süratli şekilde inceleme yapılmasıyla sözü edilen mülklerin geri dönüş yapan sahiplerine derhâl teslim ettirilmesi ve katiyen şikâyeti gerektirecek bir hale meydan bırakılmaması önemle tebliğ olunur.

8 Şubat 1919

*Bakan Vekili*⁴⁸

Patrikhane Ermeni ailelerin şikâyetlerini sürekli ilgili makamlara iletmede aracılık görevi yürütürken diğer taraftan da Uluslararası karma kurulun iskân uygulaması yapılan bölgelerde incelemede bulunmasını istiyor-

du. Yetkililer inceleme isteklerine olumlu cevap verirken taşradaki görevlileri de uyarıyor ve bölgelerine gelen karma kurula yardım yapılmasını istiyordu. Konuyla ilgili 16 Mart 1919 tarihinde Bursa vilayetine gönderilen yazılı emir şöyledir:

"Bâb-ı Alî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân

Umumî: 36138

Hususî: Kişiyeye özel acil şifre

Bursa Vilayeti'ne

Maballerine geri dönüş yapan Rum ve Ermeni mültecilerine ait malların iade ve hanelerine yerleştirilip yerleştirilmediğinin ve buna benzer hususların incelenmesi konularında bugünlerde iki Osmanlı memuru da dâhil olduğu halde bir İngiliz heyetinin bağlı yerleşimlere veya merkeze gelmesi kararlaştırılmıştır. Ona göre durumdan gizli olarak ve süratle bağlı yerleşim memurlarının haberdar edilmesi ve başvuru yaptıklarında gereken emir ve durumun tebliği hükmü dairesinde kolaylık gösterilmesi ve icap eden yardımların yapılmasının buyrulması...

16 Mart 1919

*Bakan adına, Müsteşar*⁴⁹

Ermeniler, gidişlerinde (Tehcir) ve geri dönüşlerinde (Avdet) hak ediş, yolluk harcırahı ve ekonomik durumlarına göre farklı yardımlar aldı. Gözden kaçan durumlar için Patrikhane aracı oldu. Tehcirden dönüş sonrası emlak ve arazi vergilerinden muaf olundu. Aslında uluslararası kurullar, hem tehcir (yer değiştirme) esnasında hem avdet (geri dönüş) uygulamasında yerinde gözlemler yaptı. Tutanaklar hazırlandı. Raporlar tutuldu. Gözlemciler ellerindeki belgeleri bağlı oldukları ülkelerin yetkili makamlarına sundu. Eğer gerçekten Ermeni diasporasının iddia ettiği soykırım uygulaması olsaydı, bu

(47) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. DH. ŞFR, 96/1.

(48) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. DH. ŞFR, 96/117.

(49) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 97/156.

durum gözden kaçmaz ve tüm medeni dünyada protesto edilirdi. Aradan yüz yıl geçti. Hayret verici bir gelişmedir ki, olay mahallinde gözlemcisi olan ülkeler, bunca zaman sonra ellerinde belge ve bilgi olmasına rağmen Osmanlı devletini suçlama yoluna gitti. Bu durum, siyasi ve ekonomik kaygılardan başka bir netice taşımaya gerektir.

Bu safhada, İzmit ve Bursa yerleşimleri Ermenilerin büyük bir kısmının da dönüş işlemlerini tamamladığı görülmektedir. Artık sorun, geri dönen Ermeni ailelere ne kadar yardım yapıp yapılmadığı konusudur. 22 Ocak 1919 tarihinde Bursa Valiliği'nden, geri dönüş yapan Ermeni aileleri için İçişleri Bakanlığı'na bazı istekler yazılı olarak sunuldu. Daha önce yaşadıkları köylere geri döndürülen Ermenilere Osmanlı Seferberlik Bütçesi'nden iâşe olarak on beşer günlük zahire verilmekteydi. Yine de bunlardan ziraat erbabı olanlar kış mevsiminin yaklaşmasıyla kendilerine gerekli olan ziraat aletleri alamayacak durumdaydı.

Tehcirden dönen bu Ermeni ailelere özel muamele yapılarak birkaç evleklik daha fazla ekin ve tarlalarını sürmek için çift hayvan verilmesi istendi. Hatta Bursa Valisi, Gemlik ve köylerine kadar bizzat gittiğini ve geri dönüş yapan Ermenilerin evlerini gezdiğini belirterek bunların, bahsi geçen yardımlara muhtaç aileler olduğunu belirtti. Nasılsa bir müddet sonra devlet bunların ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Valilik, şimdiden karşılanması daha uygundur diyerek bir an önce bu konuda izin verilmesi için yetkili makamların kararını beklediklerini İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü'ne telgrafla bildirdi.⁵⁰ Bursa Valisi, bu yardımların Osmanlı Seferberlik Bütçesi'nden yapılmasını talep etti. Fakat sözü edilen bu bütçenin tamamına yakını geri dönüş yapan Ermenilerin masrafları için kullanılmıştı.

Bu yazılı isteğe, İçişleri Bakanlığı 04 Şubat 1919 tarihinde olumsuz cevap verdi. Osmanlı Seferberlik Bütçesi'nde zahire yardımının 20 günlük erzaktan fazlasının ve çift

hayvan verilmesinin karşılığı olmadığı belirtildi. Bahsi geçen ihtiyaçların ancak Ticaret ve Ziraat Bakanlığı tarafından karşılanmasının mümkün olduğu ifade edildi. Memleketlerine geri dönen tüm Ermenilere, bu bütçeden ödeme yapıldığı fakat bu bütçenin sadece sevkıyata yettiği cevabı Bursa Valiliği'ne gönderildi.⁵¹

Yine 2 Şubat 1919 tarihinde İçişleri Bakanlığı'ndan Bursa Valisi Hazım Bey'e Ermenilerin dönüş yaptıktan sonra evlerine yerleşemediği hakkında şikâyetler olduğu bildirildi. Bursa Valisi Hazım Bey de İçişleri Bakanlığı'na 03 Şubat 1919 tarihinde köylerine geri dönen Ermenilerin her surette eşit muameleye tabi tutulduklarını ve bu görevin çok titizlikle yürütüldüğünü ifade eden cevap yazısı gönderdi.⁵²

Bu yazışmaların neticesi gösteriyor ki Karamürsel, Yalova, Gemlik ve Orhangazi'ye bağlı tüm köylerin tehciye giden Ermenileri avdet (Geri Dönüş) yasasından faydalandı ve yasalarda belirlenen haklarını aldı. Ermeniler Yalova, Karamürsel, Orhangazi kazalarının kaymakamlarıyla Bursa Valisi'ni ilgi görmedikleri iddiasıyla İçişleri Bakanlığı'na defalarca şikâyet etti. Bakanlık bu şikâyetlerin tamamını değerlendirmeye alarak ilgili kurumlardan raporlar istedi. Bu arada Yalova Çağşak köyüne geri dönen Ermeni köylüleri de bazı sorunlarla karşılaştı. Daha önce terk ettikleri evlere Kafkas göçmenleri yerleştirilmişti. Bunun gibi Batum ve çevresinden gelen göçmenler de terk edilmiş Ermeni köylerinde iskân ettirilmişti. Kafkasya- Karaçayır'dan Sivrihisar bölgesine gelen göçmenler, buranın coğrafi yapısına uyum sağlayamayınca, 1919 yılında Yalova'ya gelerek, Ermenilerin boşalttığı Çağşak (Şakşak) Köyü'ne yerleştirildi. Ancak, Ermeniler aynı yıl içinde geri döndü. Bursa Valisi, yakından takip ettiği Dağıstan göçmenleri için İçişleri Bakanlığı'ndan taleplerde bulundu.⁵³

(50) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-74-68-37-14.

(51) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272/74/68/27/14.

(52) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-74-68-27-14.

(53) SEVENCAN Muhsin, a.g.e, sh. 52-53-54.

Yalova sınırındaki Orhangazi Ermeni köylerinden Agop adındaki bir Ermeni, İçişleri Bakanlığı'na 11 Şubat 1919 tarihinde yapılan yardımların yetersiz olduğuna dair dilekçe yazdı. İçişleri Bakan Vekili İzzet Bey şikâyet dilekçesini değerlendirdikten sonra Bursa Valiliği'ne aynı ayın 17. günü ek yardım yapılması konusunda şu genelgeyi gönderdi:

“Devletli Efendim Hazretleri,

Ermeni halkı adına Agop imzasıyla Orhangazi'den bakanlığa çekilen 11 Şubat 1919 tarihli telgraf değerlendirmeye alındı. Şikâyetçi kişilere bu kez memleketlerine dönmüş olup da Bursa'da dağıtılan erzak yardımına henüz kavuşmamış olanların durumlarındaki gibi davranılmalıdır.

Nihayet yirmi günü geçmemek üzere nüfus sayılarına göre verilecek hisselerinin toplamına karşılık gıyaplarında olmak veya dağıtılan zabireden almayıp da veya aynı miktarda zabire almış olup da yeniden yardım almak isteyenlere asli ihtiyaçlarındaki gibi yapılacak yardım bedeli üzerinden bir miktar daha tohumluk ve zabire verilmesi, gerekli yardımların yapılması ...”⁵⁴

Tehcirden dönen Ermenilerin mallarının iade edilip edilmediği konusu sürekli gündemde tutuldu. Bu iddialara bağlı olarak İngiliz ve Amerikalı heyetler bizzat köylere kadar giderek yerinde incelemeler yapmayı sürdürdü. Osmanlı Devleti Seferberlik Bütçesi'nin tamamına yakını Ermenilerin rahat ettirilmesi için harcandı. Devletin bu yardımlarının yanında yerel yönetimler de olağanüstü önlemlerle eski mahallerine geri dönen Ermenilerin yerleşim işlerine çaba harcadı.

Doğrusu Ermenilere yapılan yardımlar, savaş ortamında olan devlet için imkânsızlıklar içerse de takdir edilecek bir düzeydeydi. Yabancı gözlemciler hiçbir şikâyetinde devletin yardım etmediğini iddia etmedikleri gibi, bu yönde bir rapor da tutmadılar. Sadece yardım ulaşmayan bazı Ermeni ailelerin durumlarını takip ederek ilgili makamları uyardılar.

Devlet, adeta Ermenilere yardım için seferber edilmişti. İngiltere Yüksek Komiserliği'nin, Dışişleri Bakanlığı'na, “Geri dönen Ermenilerin zorluk çektiğini” ifade eden muhtırası üzerine konu İçişleri Bakanlığı'na aktarıldı. 19 Mart 1919 tarihinde İçişleri Bakanlığı Göçmenler Genel Müdürlüğü, Ermenilere yapılan yardımları ayrıntılı olarak rapor haline getirdi.

19 Mart 1919 tarihinde İçişleri Bakanlığı Göçmenler Genel Müdürlüğü'nün hazırlanmış olduğu raporda o ana kadar geri dönüş yapanlar için ayrıntılı bir liste hazırlandı. Bu raporun açıklama yazısı ve bölgeyle ilgili olan 17. ve 18. maddeleri şöyledir:

“Çok önemli ve acildir.

Bâb-ı Alî

İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân Şubesi

Umumî: 36248, Hususî: 441

Hülasa: Mahallerine geri gönderilen gayrimüslim halka şimdiye kadar yapılan yardımlar hakkındaki açıklamaların içeriği.

Dışişleri Bakanlığı Yüce Makamlarına

Aciz kulunuzun dilekçesidir.

İngiltere Yüksek Komiserliği'nden gönderilen yazıda Ankara ile Edirne'den geri dönüş yapan Rum ve Ermeni sığınmacılara layık oldukları surette yardım edilmemekte ve bu durumdaki kişilerin hükümetçe geçimleri ve giyimleri gerekli olduğundan ve benzeri konulardan bahisle bu durumda şimdiye kadar ne gibi girişimler yapıldığı... Ve ne gibi emirler yerine getirildiğinden kendisinin resmen haberdar edilmesi ve meselenin öneminin tereddüt ve geciktirmeye mahal verilmeyecek mahiyette olduğunun bildirildiği açıklamasıyla şu anki durumun seri bir şekilde incelenmesi ve sonucun bildirilmesine dair şerefle gelmiş olan 13 Mart 1919 tarih ve 14386/258 numaralı kıymetli ya-

(54) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-13-45-3.

zılarının cevabıdır. Askeri ve siyasi sebeplere bağlı olarak evvelce diğer mahallere nakledilen ve sevk edilmiş olan gayrimüslim baltan son üç buçuk ay zarfında nakil vasıtalarının kılığına, bilinen olağanüstü ve değişik sebeplerin devam etmesine rağmen fazlaca mesai yapmayla “iki yüz otuz iki bin altı yüz yetmiş dokuz” nüfus mahallerine geri dönmüştür. Evleri yanmak ve yıkılmak gibi sebepler dolayısıyla haneleri mevcut olmayanlar istisna olmak üzere cümlesinin tamamen gayrimenkul malları teslim ve iade edilmiştir. Ve bu busus son zamanda Göçmenler Genel Müdürlüğü’nce refakat etmek üzere görevlendirilen bir memurla beraber Paşalimanı, Marmara Adası, Erdek ve Bandırma gibi mahallere ulaşmış olup incelemelerde bulunan Yüzbaşı Mr. “Lefter Redmer” in gözlemleriyle de sabit bulunmuştur. Ardından son olayların ve uygulamaların özet bilgilerini açıklayıcı ve bilgi elde edilmek üzere bir cetvel de ilişikte sunulmuştur. Sözü edilen gayrimüslim sığınmacıların beslenme ve giyimleri konusunda ileri sürülen teklif ve isteklere gelince:

İşgal edilen vilayetlerden Osmanlı ülkesine sığınan bir milyona yakın Müslim sığınmacılardan sonradan geri gönderilenlerin memleketlerine ulaşmalarından itibaren mültecilik sıfatları kaldırılmış olduğundan... Ve zaten devlet maliyesinin gücünün de uygun olmaması yönüyle bunların iskân ve beslenmeleri için göçmenler ödeneğinden yapılan yardımların kesilmesiyle Osmanlı memleketinin her noktasında bulunan ve her yönüyle dikkat çeken ve merhameti hak eden diğer muhtaçlar gibi çalışmağa ve yaşamağa sevk edilmektedirler. Hâl bu merkezde iken gayr-i Müslim sığınmacılara karşılaşılmış oldukları sıkıntılar göz önüne alınarak ayrıcalıklı bir uygulama yapılmaktadır. Şöyle ki:

Uygulamaların özet açıklamalarındaki cetvel içeriğinden de kısmen anlaşılacağı üzere mahallerine iade olunan Rum ve Ermeni sığınmacılarına imkânların izin verdiği ölçüde ücretsiz yemeklik ve ona denk gelecek fiyatta tohumluk zahire verilmekle beraber bazen yatak ve yorgan gibi evlik ihtiyaçlar da verilmekte... Ve bunlara tercihen ve karşılık olarak zirai alet ve

araçlar ve tohumluk verilmesi bususunun da göz önüne alınması zımında Yüce Ziraat Bakanlığı’nın tekrar tekrar ve resmen dikkatini çekmek için dahi yazışmalar yapılmakla beraber bir iş bulmalarını sağlamak... Ve sözü edilen bu kişilere memleketlerine dönüş tarihinden itibaren yirmi otuz gün kadar yevmiye veya eşdeğerinde geçim fiyatıyla ekmek ve hububat vesaire verilmesi, uygulamanın öncesinde ve sonrasında genelgeyle her tarafa bildirilmiştir. Böylece Ankara ve Edirne’ye dönüş yapan Rum ve Ermeni sığınmacıların hakkında ayrıca teklif ve taleplerde bulunulmasına ve bunlara yardım edilmediği dahi ortaya atılmasına rağmen bu iki vilayete yeniden gereken uyarı yazıları gönderilmiş ve alınacak cevabın başkaca yüce bakanlığa arzı ve yazılı bildirimini kararlaştırılmıştır. İngiltere Yüksek Komiserliği’nin taleplerde bulunması olayı dönüş yapan ve yapacak olan bu gibi benzeri sığınmacıların genelde hükümetçe beslenme ve giyimleri noktasına dayandırılıyorsa da asgarî olarak aşağıda belirtilen masrafların kabulü zorunluluk arz edecektir ki buna da devletin mali gücünün uygun olmadığı, izninizle arz ve izah olunur. Şöyle ki:

Üç buçuk ay zarfında iade edilen “iki yüz otuz iki bin altı yüz yetmiş dokuz” nüfusun yarısı muhtaç olduğu ve günde beher nüfusa “on” kuruş geçim bedeli tahsis olunduğu takdirde ayda “üç yüz kırk sekiz bin” ve senede “dört milyon yüz yetmiş altı bin” lira... Ve geçim masrafı ve giyimleri için yine mevcut nüfusun yarısı muhtaç olduğu... Ve beher nüfusa bir defaya mahsus olmak üzere pek asgarî olarak “on beş” lira giyim masrafı ihtiyar olunduğu takdirde “bir milyon yedi yüz kırk beş bin” liraya ulaşan masraf zarurîdir ki toplam “beş milyon dokuz yüz yirmi bir bin” lira eder. Üç buçuk ay zarfında “iki yüz otuz iki bini” bulan nüfus iade edildiği... Ve altı ay zarfında daha bu kadar nüfusun iadesi... Ve bunun da keza yarısının muhtaç olması göz önüne alındığı takdirde dahi bir misli masrafın ilâvesiyle genel yekûn Hükümet kurumlarında geçimleri sağlanmakta olan gayr-i Müslim çocuklar istisna olmak üzere “on bir milyon sekiz yüz kırk iki bin” liraya ulaşmış olur. Şu halde

İngiliz Yüksek Komiserliği'nce ortaya çıkan genel istekler gayr-i Müslim sığınmacıların giyim ve geçimine dönük olduğu takdirde hesaplardaki ayrıntıların önemi görüşmeler sırasında dikkate alınmak üzere ileriyi düşünerek huzur ve güvenliğin övünç kaynağı makamınıza arz ve tebliğ olunmuştur. Bu konudaki ferman ilgili kişi emirdir. 19 Mart 1919

*İçişleri Bakanı namına 19 Mart 1919
Müsteşar*

...

17- Yalova'ya geri dönüş yapan 317 nüfus Ermeni'ye tohumluk olarak "3580" kilo buğday ve "1530" kilo arpa ile yemeklik olarak iâşe bedeli üzerinden "1104" kilo buğday dağıtılmış... Ve evvelce askeriye tarafından terk edilmiş mallar gurubundan alınmış olan ama bu kere mahalli yönetime devir ve teslim edilen "70" yatak ve yorgan takımı Ermeni muhtaçlarına dağıtılmıştır.

18- Yalova kazasında bulunan umum Ermeniler namına Ohannes vesaire imzasıyla bakanlığa gönderilen 29 Ocak 1919 tarihli telgraf namede sevkleri sırasında ve eski mahallerine döndükten sonra iskân ve rabat ettirilmeleri hususunda Osmanlı memurları tarafından gösterilen gayret ve yardımlardan dolayı teşekkür açıklamaları yapılmaktadır".⁵⁵

Ermeni azınlıkların dönüş işlemleri tamamlandı. Meskenlerine yerleştirildi. Aç ve açık kimse bırakılmadı. Böyle olmasına rağmen ihtilal yanlısı örgütler tarafından Ermeni ve Rumların ayaklanmasını sağlayacak sebepler hızlandırıldı.

Geri dönüş işlemleri devam ederken bile Müslüman göçmenlerin yerleştirildikleri mahallere Ermeni militanlarınca saldırı yapılabileceği yolunda istihbarat bilgileri alındı. Emniyet Genel Müdürlüğü bu konuda İzmit Mutasarrıflığı'na uyarıda bulundu:

"Bâb-ı Âli, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Asayiş Şubesi,

Şifre

Gayet aceledir. İzmit Mutasarrıflığı'na

Ermeni siyasi cemiyetlerinden Taşnak-sutyun Partisi'nin barış anlaşması yapıldığından bu yana faaliyetlere ve ciddi girişimlere başladığı ve şimdilerde Rusya'dan avdet eden Ütücüyan namında bir şahsı Adapazarı ve İzmit çevresi Ermeni köylerine göndermişlerdir. Bunun gibi Rusya'dan gelip Bolşevik fikirleri ve kötü eylemler yaptıkları bilinen yüz elli-iki yüz Ermeni neferlerini de İzmit'te demirlemiş Amerikan vapurunda amele sıfatıyla çalıştırılmak bahanesiyle İzmit'e sevk etmişlerdir. Bunlardan başka İzmit ve Adapazarı köylerine sevk edilen bu cemiyet üyelerinden Adapazarlı Vahan Kabadayan, Nerses Samuel Hamparsumyan, Setrak, Ardaş Haçık Kalaycıyan, Antranik, ve Bahçecikli Kırkor, Âram, Agob ve kardeşi Minas Setabyan Andrebasyan, Ohannes Davidyan, Matusyan Leon namlarındaki kişilerin bir çete oluşturarak evvelce tehcir edilen Ermenilerin yerlerine iskân ettirilen Müslüman göçmenlere saldırımlarının ihtimal dâhilinde bulunduğu haber verilmiştir. Bu konuda fevkalade dikkatli davranılarak mahallerin emniyet ve güvenliğinin sağlanması olaylara meydan verilmemesi ve ismi geçen kişilerin hal ve hareketlerinin uygun surette gözlem ve takip ettirilerek doğacak en ufak bir olaydan derhal bakanlığa bilgi gönderilmesi. 24 Mart 1919, Nazır Namına Müsteşar (imza)".⁵⁶

Ortada iddia edildiği gibi haksız bir uygulama yoktu. Çünkü başka yerlere nakledilen Ermenilere ait mal, mülk ve arazilere uygulanacak hükümler hakkında özel yönetmelik hazırды. Geri dönen Ermenilerin malları bu yönetmelik çerçevesinde iade edildi. Her türlü ayrıntısı belirlenen bu yönetmelikte bazı maddeler özetle şöyledir:

"Bir köy veya kasabanın tahliyesinden sonra nakledilenlere ait binalar, içindeki eşyalarla birlikte korumaya alınacak ve özel kurul tarafından mühürlenecektir.

(55) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. DH. SYS, nr. 53-2/341903.

(56) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 97/244.

Terk edilmiş mülkler, isim ve kıymetleriyle beraber kayıt altına alınıp defteri düzenlendikten sonra aslı yerel yönetime, tasdikli bir sureti de 'Terk Edilmiş Mülkler İdare Kurulu'na' verilecektir. Kiliselerdeki tüm eşyalar korumaya alınacak ve kaydı tutulacaktır. Terk edilen arazilerdeki ürünler kurul tarafından uygun görülecek kişilere açık artırma ile satılacak, bedelleri, sahiplerine verilmek üzere emanete alınacaktır. Şayet bu ekili alanlara talipli olmazsa sözleşme yapılacak, yarı yarıya paylaşma yoluyla isteyenlere verilecek, bu şekilde ortaya çıkan miktar da sahiplerine verilmek üzere emanete alınacaktır”.

Tehcirin (yer değiştirme) soykırım olduğunu iddia eden Ermeni milliyetçilerine, yandaş akademisyenlerine, ulusların parlamentolarına, siyasi demeciler veren liderlere sormak lazım:

Yer değiştirmeye tabi tutulan Ermeni halkın geride bıraktığı tarla ve ürünleri açık artırmayla satışa çıkarılmasının ve elde edilen miktarın sahiplerine teslim edilmek üzere emanete alınmasının “soykırım” iddiasıyla bağlaşıp bir yanı var mıdır?

İyi bilinmelidir ki, Osmanlı devleti mal ve mülküne saygı duyduğu Ermeni azınlığın canına da hürmet etmiştir. Bugün soykırım ilan edilen ve Ermeni ırkçılarının hoşuna gitmeyen tehcir (yer değiştirme), ihtilal hazırlıkları yapan, isyan eden, devletin yıkılması için çaba harcayıp işgalcilerle işbirliği yapan azınlığın yaşamak zorunda olduğu bir süreç ve ödediği bedeldir.

Şüphesiz bu yargıları ifade ederken tehcirin neşeli bir seyahate benzediğini iddia etme gayreti gütmüyoruz. Lakin bir isyanın bedeli olarak ırkçı Ermeni örgütlerin emellerine kurban edilen masum Ermeni halkın acılı, meşakkatli ve sıkıntılı göçünden bahsediyoruz. Ya da o gün Ermenileri kıskırtan işgalci emperyalist ülkelerin sebep oldukları durum için adeta günah çıkarırcasına sesini yükseltmesini hayret ve ibretle izliyoruz. ırkçı propagandalarla fikirlerini bozdukları Er-

menileri, silahla donatıp Osmanlı devletinin üzerine salan sözde medeni ülkeler, yüz yıl sonra işledikleri suçu örtbas etmeye çalışarak milletimizi soykırım yapmakla suçluyorlar.

Suçlanan bir milletin ferdi olarak bize düşen, düşmanca duyguları dile getirip Ermeni komşularımıza kötü söz etmek değil, Osmanlı devletinin alicenaplığını gözler önüne serip aynı şefkat ve hoşgörüyü sahip olduğumuzu ifade etmektir. Tıpkı devlet bankasından Ermeni aileler için kullanılan fakat geriye alınamayan kredilerde olduğu gibi hakkımızı arayamadığımızı bir başka konuyu belgesiyle takdim ediyorum:

A- Yalova Ziraat Bankası'nca Ermenilere Para Yardımı Yapılması

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu yer değiştirme önleminin en insancıl ve kurallı uygulama olduğunu, bu yaklaşımı, geri dönüş sürecindeki yardımlarda, koruma, kollama ve kanuni haklardan her vatandaş kadar faydalandırma konularında görmek mümkündür.

İmha siyaseti güden bir ülkenin savaş ortamında ve iktisadi yapının en zor koşullarında dahi bu derece imkân sunması, sağduyulu düşünmeyi gerektirecek husustur. Geri dönüş yasası, ortaya atılan iddialarına karşı tek başına cevap olabilecek insani yaklaşımları gözler önüne sermektedir. Ermenilerin geride bıraktıkları ekili arazilerin açık artırmayla kiraya verilmesi, payına düşen miktarın emanet sandığına alınması, açık artırmanın değeri altında yapılması durumunda iptal edilmesi ve ihmali görülenlerin cezalandırılması konuları başıbozuk bir yöntem değil, üzerinde iyi düşünülmüş ve plan yapılmış hukuki süreçtir.

Tüm saydığımız yardım konularına ilaveten Ziraat Bankası, geri dönüş yasasından faydalanan Ermenilere aile başına kefil göstermeleri şartıyla 50'şer lira para yardımında bulundu. 29 Haziran 1919 tarihinde Göçmenler Genel Müdürlüğü'nden İmaret ve Ziraat Müdürlüğü'ne yazılan bir talep dilekçesinde

kefil olanların bu haktan faydalanmadığı ifade ediliyordu. Müdürlük, kefil olup kredi alamayanların da aynı haktan faydalanmak istediklerini yazılı olarak bildirdi.

“İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü’ne

Re’sen, Düzenleme tarihi: 25 Haziran 1919, Gönderilme tarihi: 29 Haziran 1919

İçişleri Bakanlığı’ndan Ticaret Ve Ziraat Bakanlığı’na

Konu özeti: Yalova kazası dâhilindeki Ermeni göçmenlerine Ziraat Bankası şubesinde para yardımında bulunulması hakkında... Şubesi: İşkân, Muavin: Muzaffereddin

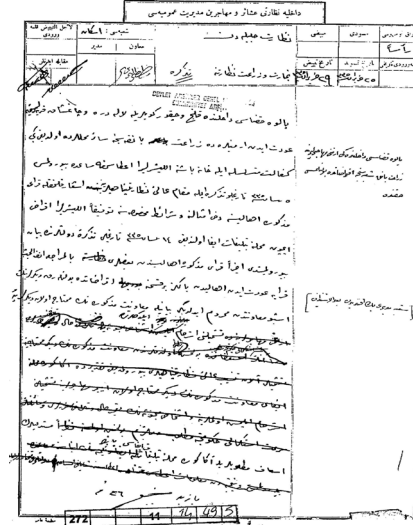
Yalova kazası sınırları içinde Kılınc ve Çukur köyleriyle Laledere ve Çağşak⁵⁷ köylerine dönüş yapan Ermenilere Ziraat Bankası’nca diğer bölgelerde olduğu gibi kefil göstermek suretiyle hane başına 50’şer lira verilmesi konusunda 5 Nisan 1919 tarihli tezkere ile yüce bakanlık makamlarından izinle, ilgili genelge gönderilmişti. Yukarıda isimleri geçen köy halkına dahi çıkarılan bu kanun 14 Nisan 1919 tarihinde açıklandı. Sonra da bu köy halkından bazıları kefil olduklarından dolayı para yardımından mahrum edildiklerini beyan ettiler. Bahsi geçen bu yardımın kefil olup alamayan diğer muhtaç insanlara da verilmesini rica ettiklerinden başvuru sahiplerinin istekleri doğrultusunda ilgili yerlere bilgilendirme yapılması konusunda...” imza.⁵⁸

Güvenlik gerekçesiyle başka bölgelere sevk edilen ve ardından ayrıldıkları yerlere döndürülen Ermeniler bu süreç içinde çiftçilik yapma ve noksanlarını giderme konusunda da yardım aldılar. Yardımların büyük bir çoğunluğu hibe şeklinde oldu. Sadece Ziraat Bankası’nca verilen krediler geri ödemeli yardım şeklinde yapıldı. Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecine girmesi ve ülkenin işgali sebebiyle Anadolu’nun her yerinde Ziraat Bankası’nca Ermenilere verilen bu kredilerin geri

alındığına dair bir belge ve tutanak bulunmamaktadır.

O halde sormak gerekir? Geri dönüş yapan binlerce ailenin Ziraat Bankası’ndan aldıkları hane başı 50 liralık kredileri geri ödenmediğine göre, bu hakkın iadesi nasıl yapılacaktır?

Sadece hak iddia eden Ermeni milletçileri Osmanlı Devleti’nin yaptığı aynı ve nakdi yardımları incelemek ve öğrenmek zorundadır. Hak arayanlar ya da Ermenilerin haklı olduğunu iddia edenler hakkı yenen fakat hiç konuşulmayan bir milletin sözlerini ve belgelerini göz ardı etme adaletsizliğine düşmemelidir.

Resim 5: Ziraat Bankası’nca Tehcirden Dönen Ermenilere Kefil Göstermeleri Suretiyle Hane Başına 50’şer Lira Para Yardımında Bulunulması⁵⁹ (Bu paraların geri ödendiğine dair her hangi bir kayıt ya da belgeye rastlanmamıştır.)

B- Tehcire Giden Ermenilerin Mal Varlıklarının Kayıt Altına Alınması

İçişleri Bakanlığı, 14 Temmuz 1919’da, İzmit Mutasarrıflığı’na yazdığı bir yazı ile

(57) Yalova’da Ziraat Bankası’ndan kredi alma hakkı kullanmasına izin verilen Ermeni köylerinin 1830-1840 yıllarına ait hane ve nüfus sayıları: Çağşak 67 hane 171 nüfus, Kılıç Zimmi 86 hane 197 nüfus, Çukur Zimmi 30 hane 60 nüfus, Laledere 125 hane 305 nüfustan ibarettir.

(58) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-14-49-5.

(59) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-11-14-49-5.

Yalova kazasından tehcire tâbi tutulmuş Ermenilerin taşınmazlarını sordu. Bazı Ermeni aileler hakkı olmayan malı, bazıları da hakkından fazlasını istiyordu. İstekler ve buna bağlı şikâyetler arttı. Bu tür istekler değerlendirilirken mal varlıklarının defterini tutan görevlilerin bilgisine başvurma kararı alındı. Yalova kazasının kayıtlarını, tahrir memuru Enver Efendi tutmuştu. Enver Efendi Emniyet Genel Müdürlüğü vasıtasıyla Yalova Kaymakamlığı'na gönderilen bir yazıda bilgisine başvurulmak üzere İçişleri Bakanlığı'na davet edildi.

Savaş ortamının güvensizliği ve ekonomik şartların ağırlığı nedeniyle Enver Efendi, yolculuk yapmanın zorluklarını göz önüne alarak İstanbul'a gidemeyeceğini yetkililere bildirdi. 14 Temmuz 1919 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü İzmit Mutasarrıfı'ndan Yalova'daki Ermenilere ait mal varlıklarının dö-kümlerini tutan Kâtip Enver Efendi'den bilgi alınması için Yalova'daki mahkemeye yetki verilmesini talep etti.

“İçişleri Bakanlığı

Emniyet Genel Müdürlüğü

Evrak-ı Umumi Numarası: 1443671,
Tahrirat

Özet: Yalova Kazası terk edilmiş Ermeni mallarını kayıtlamaya görevlendirilen Enver Efendi'nin yol masraflarının ödemesine dair vermiş olduğu dilekçesinin ilave dosya olarak gönderildiğine dair.

İçişleri Bakanlığı'ndan İzmit Mutasarrıfı'na

Kâtip Enver Efendi, Yalova Kazası'ndan tehcir edilmiş olan Ermenilerin taşınmaz malları hakkında bilgisine başvurulmak üzere Emniyet Genel Müdürlüğü aracılığıyla Yalova Kazası Kaymakamlığı'ndan davet edilmiştir. Davet edilen yere gelebilmek için ilgili kişinin maddi imkânlarının müsait olmadığı hakkında bilgi vermesi üzerine, ya zorunlu masraflarının karşılanması veya ifadesinin alınması için Yalova'daki mahkemeye yetki verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle dos-

ya belgelerinin tamamlanması konusundaki başvurusuna dair terk edilmiş Ermeni mallarının kayıtlarını tutan kâtip Enver imzasıyla verilen dilekçe ekte gönderilmiş olup dosya içeriğine göre gereğinin yapılması. İmza, 14 Temmuz sene 1919”.⁶⁰

Devlet, Ermeni aileler için olağanüstü yardım önlemleri almaya devam etti. Geri dönüşle birlikte 1918, 1919 ve 1920 yılına ait emlak ve arazi vergilerinden muaf tutulurken bütçede ayrılı bulunan ödenekten geri dönüş harcırahı alamayan Ermeni ailelerin bulunduğu, hakkındaki şikâyetlerin incelenerek mağduriyetlerin giderilmesi konusunda 4 Şubat 1920 yılında valiliklerden sorumlu yerel yönetimler birimine gerekli tebligatı yaptı. İlgili yazıda şu hususlar belirtiliyordu:

Bâb ı Âlî İçişleri Bakanlığı Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân Şubesi

Umûmî/Husûsî: 44033

Tehcirden dönüş yapan şahısların birikmiş borçları hakkındaki emirleriyle bin dokuz yüz on sekiz ve bin dokuz yüz on dokuz ve bin dokuz yüz yirmi seneleri emlak ve arazi vergilerinden hariç tutulmaları 6 Mayıs sene 1919 tarihli kânun hükümlerinden olup... Ve ismi geçen şahısların yol bedeli ödemelerinin dışında kalanlar için Ermeni Patrikhanesi tarafından tekrar tekrar müracaatta bulunulmaktadır. Yol bedelinin ödeme sureti hakkındaki 27 Şubat sene 1919 tarihli kânun gereğince sözü edilen bedellerin alınıp ödemesi yereldeki özel muhasebeye havalede bulunulduğu... Ve vilayetlerin özel idarelerine ait uygulamaların incelenmesi yüce müdürlüklerinize ait olduğu cihetle bu konuda Yüce Maliye Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunulmak üzere öncelikle ismi geçen özel uygulama hakkındaki kıymetli düşüncelerinizin bildirilmesi temennisiyle işbu tezkere vilayetlerle ilgili Mahalli Genel Müdürlüğe takdim kılındı.

Fî 4 Şubat 1920

İmzâ, Mühür”.⁶¹

(60) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. FUM. AYS. 15/83-1.

(61) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. UMVM. 162/52_3

Devlet, Ermeni azınlığın 1918-1919 ve 1920 yılı emlak ve arazi vergilerini af kanunu kapsamına almakla bir bakıma korumaya almış oluyordu. Askerlikten ve vergiden muaf tutulan, saymakla bitiremediğimiz ölçüde yardımlar yapılan Ermeni azınlık, kurtuluş savaşı veren Osmanlı devletine bir kez daha savaş açtı. İşgal edilen her yerleşimde işgalcilerle birlikte hareket ederek bu kez Müslüman köyleri yağmalamaya ve insanlarını öldürmeye başladı.

Osmanlı Devletinin iç güvenlik sebebiyle almış olduğu tehcir önleminin ne kadar isabetli bir karar olduğunu onca himayeden sonra Anadolu'nun işgaliyle birlikte tekrar ayaklanan ve Yunan ordusuyla dayanışma içinde olan ırkçı Ermeni örgütler ortaya koymuştur.

4- Sonuç

Onca yardımlarla himaye edilen Ermenilerin Yunan işgaliyle birlikte tekrar devlete karşı ayaklandığını görmek, şüphesiz her vicdan sahibini derinden yaralayacak bir tablodur. Yunan işgal birliklerinin İzmir'den Sakarya'ya doğru Milne hattı üzerinde ilerlemesi esnasında geçmişi unutan Ermeniler kışkırtıcı komitelerin yolunda hareket etmekten vazgeçmediği gibi tekrar Müslüman yerleşimlere saldırmaya başladı. Şüphesiz bu durum Uluslararası Karma Kurul'da bulunan askeri temsilcilerle daha önce Türkler aleyhinde eserler yayınlamış Arnold Toynbee gibi tarihçilerin de tepkisini çekmişti.

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir'e asker çıkardı. Yunan ordusu, "Megali İdea" (Büyük Yunanistan) hayaliyle Anadolu içlerine ilerlemeye başlayınca Ermeni ihtilalciler tehcirle yarım kalan ideolojilerini gerçekleştirmek için yeniden isyan olaylarının içine atıldı. Yunan ilerleyişi devam ederken Ermeni ve Rum azınlıklar Anadolu'nun her tarafını yangın yerine çevirdi.

Örnekleri çok olmakla birlikte Güney Marmara kıyılarının olaylarını özetlediğimiz

de karşımıza çıkacak tablo bugüne kadar ortaya atılan iddiaların doğru bir tarafı olmadığını açıkça ortaya koyacaktır.

1- Ermeni isyancılar, Mayıs 1919'da Bahçecik'te İslam göçmenlerin evlerine saldırdı. Bir Ermeni hanında karı koca iki kişiyi öldürdüler. Geyve'nin Melekşe köyünden bir kişiyi öldürdüler ve birçok köylünün malını gasp ettiler. Ermeşe'nin Aşurlar köyünü bastılar. Adapazarı'nın Yörükler köyünden olan şahıslar Karaağaç köyüne giderken yolda çevrilmiş ve içlerinden biri öldürülmüştür. Geyve'nin Akhisar nahiyesinin Tepe köyü basılmış ve halkın malları yağmalanmıştır. Uzunlar nahiyesinin Uzunlar değirmeni basılmış ve köylüye ait zahireler alınmıştır. İzmit'in Sarıcalar köyü basılmış halkın silah, para ve hayvanları gasp edilmiştir.⁶²

2- Yalova'ya bağlı Laledere köyü çevresinde 23 Aralık 1919 tarihinde Topal Vahan çetesiyle jandarma arasında çatışma çıktı. Bir jandarma eri şehit oldu, ikisi yaralandı.⁶³

3- 17 Ağustos 1920 tarihinde Çeltikçi köyünden Gemlik pazarına gitmek isteyen Müslüman halktan beş erkek iki kadın Benli köyü Ermenileri tarafından öldürüldü.⁶⁴

4- 07 Eylül 1920 tarihinde Orhangazi'nin Dutluca, Paşayaylası, Bayır, Gemiç, Akviran, Mamure, Akharem, Üreyil, Çakır Müslim köyleri Ermeni çetecileri tarafından basıldı. Evler yakıldı birçok köylü öldürüldü.⁶⁵

5- 08 Eylül 1920 tarihinde Orhangazi baskına uğradı.⁶⁶

6- 09 Eylül 1920 tarihinde Orhangazi'nin Çengiler köyünde bulunan Müslim haneler yakıldı. Hayvanları gasp edildi. İznik'ten Reşadiye köyüne gelmekte olan köylüler yollarda öldürüldü.⁶⁷

(62) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS/50-2-30/1337-ZA-1.

(63) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS,50-3-21, 1338.R. 26.

(64) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2618/67.

(65) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2618/67.

(66) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2618/67.

(67) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2618/67.

7- 29 Eylül 1920 tarihinde Cedid (Yeniköy) nahiyesine bağlı Osmaniye Müslim köyü halkı baskına uğradı. Malları yağmalandı.⁶⁸

8- Yalova'nın Zindan (Teşvikiye) köyünde camiye sığınan halktan 23 kişi çeşitli suretlerde öldürüldü. Kocadere ve Şenköy'de katliam yapıldı. Toplam 890 civarında kadın, çocuk, ihtiyar ayırt edilmeksizin Müslümanlar şehit edildi. Çınarcık ve Akköy'de toplu öldürmeler yapıldı.⁶⁹ Armutlu, Fıstıklı, Kapaklı köyleri bu mezalimden kurtulamadı. Tüm yağma ve katliamların içinde Ermeni çetecilerinin olduğu Divan-ı Harp tutanaklarıyla sabit hale getirildi.⁷⁰

9- Yalova'nın on altı köyüyle, Orhangazi'nin yirmi üç köyü işgalci Yunan askerlerinin önderliğinde Ermeni ve Rum çetecilerle yağmalandı, insanları öldürüldü ve akıl almaz işkenceler yapıldı.⁷¹

10- Armutlu-Gemlik arasında saldırıya uğrayan yerleşimler Küçük Kumla, Büyük Kumla, Karacaali, Narlı, Haydariye, Kapaklı, Hayriye, Selimiye, Fıstıklı, Mecidiye köyleridir. Bir de şu an günümüzde olmayan İhsaniye, Sultaniye, Tevfikiye ve Lütfiye köyleri vardı.⁷²

Yukarıda sayılan olaylar, yaşananların çok az bir kısmını özetlemektedir. Ermenilerin karıştıkları buna benzer olaylarla ilgili yüzlerce, binlerce belge arşivlerimizde okunmayı beklemektedir. Ermenilerin her seferinde kendi yaptıklarını unutup Türk halkını suçlamaya yönelik hareketlerine karşılık bu belgelerin birer birer okunarak kamuoyunun bilgisine sunulması şüphesiz bu iddia sahiplerini yaşanan olayların tek haklı tarafı olmadığını kabul etmek zorunda bırakacaktır.

Günümüzde milletimizin suçlandığı "soykırım" iddiası uluslararası siyasetin şantaj malzemesi haline dönüşmüştür. Bazen kendi ülkelerindeki oy potansiyelini elinde tutmak bazen de Türkiye'yi uluslararası alanda köşeye sıkıştırmak amacıyla bilimsel araştırma

yapmaksızın parlamentolarında karar alanların her daim bu iddiaları sıklaştıracığı örnekleriyle milletimizin önünde durmaktadır. Dün Amerika senatosu, soykırımı kabul edelim-etmeyelim söylemleriyle Türkiye siyasetine fren yapmaya çalışırken bugün de Beyrut'a yakın Gazir kasabasında 100 yıl önce Ermeni çocuklarca dokunan ve Beyaz Saray'a hediye edilen bir halıyı soykırım sembolü yaparak dünya kamuoyunun algısına sunmaktadır.

Bu tutum ve davranışlardan cesaretlenen diğer ülkeler de aynı meseleleri dile getirmeye başlayacak, ellerindeki somut ya da somut olmayan tüm Ermeni bilgi ve belgelerini Türk halkının aleyhinde kullanmaya devam edeceklerdir.

Hatta yarın, Ermenilerle hiç komşuluk yapmadığı, bir dilim ekmeklerini paylaşmadıkları halde sadece Türkiye'ye olan bakış açıları yüzünden kendi topraklarına soykırım anıtı dikmek isteyen uluslara da şahit olacağız.

Ülkemizin aydınları, bilim adamları ve araştırmacıları dünyanın en büyük hazinesi niteliğindeki Osmanlı Arşivlerini sadece kendi milletimize değil, dünya kamuoyunun bilgisine sunacak etkili ve sistematik çalışmaları hızlı ve süratli bir şekilde yürütmek zorundadır. Bu kapsamda Osmanlıca belgelerin kazanımı yapılırken kendi gençliğimizin daha iyi algılamasını sağlamak amacıyla günümüz Türkçesi'ne çevrilmesi ve farklı ulusların dilinde yayınlar yapılarak tek taraflı Ermeni iddialarına cevap verilmesi fevkalade önem taşımaktadır.

Tehciri (yer değiştirme) soykırım ilan edenlere, devleti yıkmaya çalışanların Ermeni azınlık olduğunu, avdeti (geri dönüş) ve Osmanlı bütçesinden yapılan yardımları anlatırken Anadolu'nun işgalinde masumiyetle

(68) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2618/67.

(69) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. 60 2/55.

(70) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2624/17.

(71) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. 60 2/7.

(72) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272-80-3-4-1. (Göçmenlere ait beyanname özetlerinden)

savundukları azınlığın bir kez daha yeniden ayaklandıklarını ve kimsenin dile getirmediği fakat asıl soykırımın masum İslam kasaba ve köylerinde yapıldığını belgeleriyle hatırlatmak zorundayız.

Tehcir (yer değiştirme) esnasında ve avdet (geri dönüş) uygulamalarında patrikhane ve tüm yabancı ülke gözlemcilerinin olay mahallini an be an izledikleri belgelerle sabitken yine de ülkemiz suçlamaların odak noktası olmaktan kurtulamamıştır. Arşivlerdeki yerini alan onca olay yeri tutanakları adeta sumen altı edilerek bilimsel çalışmalar bir tarafa bırakılmakta, iddialar siyasi liderler tarafından Ermeni ırkçılarının tam da hoşuna gideceği şekilde dünya kamuoyuna deklere edilmektedir.

Sayırsız akademisyenin onlarca bilimsel çalışmasını dayanaksız soykırım iddialarına cevap olarak kabul etmeme inadı sürüp giderken, millet olarak daha büyük gayretler içine girip küresel lobi faaliyetlerini ön plana çekmeliyiz.

Ülkemizde ortaya çıkarılan toplu mezarlarımızı açık hava müzesine dönüştürmedikçe, her bir iskelet parçasının genetik tahlil sonuçlarını ortaya koymadıkça, arşiv belgelerimizin farklı dillerde yayınlarını gerçekleştirmedikçe bu tür tek taraflı iddiaların muhatabı olmaya devam edeceğiz.

Bugün Ermeni Diasporasını ayakta tutan yegâne kuvvet, “soykırım” iddialarının destek bulduğu ortamdır. Ermeni etnik milliyetçiliğinin küresel mahiyette yaygınlık kazanması için Türkiye gibi yüzyıllardır masum topluluklara kapısını açan bir ülkenin hoşgörüsü kurban edilmektedir. Milletimiz, asırlardır zulme uğramış Yahudi, Ermeni, Rum, Kürt, Arap, Süryani, Nusayri, Yezidi, Zerdüş ve Şii gibi farklı etnik ve inançlara sahip milletlere kapısını açmış, ekmeğini paylaşmış ve hepsine hamilik yapmıştır. İnsanlık tarihinde kendisinden olmayan milletlere bu denli koruyuculuk yapan başka bir millet yoktur.

İşgal altındaki İstanbul Hükümeti'nin yargılamalarını bugün Ermeni hakları için dayanak olarak kullananlar, hak ve hukuk arayışı içinde olduklarını iddia ederken hukuksuz davranan yetkisiz bir hükümetin kararını kendilerine dayanak yapmaktadırlar.

Tehciri Jenosis (soykırım) kabul edenlerin Nemesis (intikam) eylemlerine girip Osmanlı devlet adamlarını hedef alması ve birçoğunun suikastlara kurban gitmesi ülkemiz aydınlarının bu tür iddialara karşı gevşek davranmasından ve suçlandığımız konuyu ciddiye almamasından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı devletinin varlığını sürdürebilmesi için olağan üstü önlemler alan birçok devlet adamı daha o günlerde hala devam eden soykırım iddialarının hedefi haline getirilmiş, ülke aydınları tarafından sahiplenilmediği için yalnızlığa mahkûm edilmiş, Ermeni ırkçılığını dünya üzerinde hâkim kılmaya çalışan Taşnak Partisi'nin intikam (Nemesis) tugayları tarafından öldürülmüşlerdir.

31

Günümüzde olayların ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını gören aydınlarımız, sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlarımız harekete geçmiş fakat yüzyıldır süren yalanlarla süslenmiş karalama kampanyasının yarattığı algılamaya biçiminin değişme zorluğu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Tehcir uygulamasının arkasına sığınarak iftira yayınları yapanlar, Osmanlı devletinden ne bekliyordu?

Üç cephede savaş halindeyken isyan bayrağını çekmiş Ermeni etnik milliyetçilerine “Biz Anadolu’yu işgalcilere karşı savunuyoruz, siz Ermeniler tüm kent ve kasabalarımızda silahlı eylemlerimize devam ediniz, halkımızı öldürünüz, mallarını yağmalayınız hatta bağımsız bir Ermeni cumhuriyeti dahi kurabilirsiniz” mi diyeceklerdi?

Mesela bugün Ermeniler Tehcir uygulamasından bu denli nefret ederken kafasına silah dayadıkları Osmanlı devletinden nasıl

bir uygulama beklediklerini dayanaksız soykırım iddialarına ilave etmek zorunda değiller midir?

Ya da Ermenistan cumhuriyetinde yaşayan bir azınlık, isyana yeltenip devletlerini yıkmaya çalışsa böyle bir durumda kendileri nasıl bir uygulamayı sahneye sürecektirdi, sormak lazım.

İşte tüm bu nedenlere bağlı olarak akademisyenlerimiz, tarihçilerimiz, araştır-

macılarımız ve aydınlarımız sivil toplum kuruluşları ve ilgili resmi kurumlarımızla işbirliği içinde hareket ederek özverili ve yoğun bir mesai ile milletimizin haksız yere suçlandığı bu tarihi yalanları reddetmelidir.

Bu amaçla sınırlı ve sade bir çalışma yaparak Ermeni iddialarının haksız itham olduğuna cevap niteliğindeki bu makalemizin bir nebze fayda sağlayacağını ve küçük bir uyarı olacağını umut ediyorum.